تهران
پایتخت
تجارت
ایران

بازار مصالح ساختمانی عراق؛ جایگاه ایران، تحولات رقابتی و فرصت‌های توسعه صادرات

معاونت مطالعات اقتصادی و آینده پژوهی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

عنوان:

بازار مصالح ساختمانی عراق؛ جایگاه ایران، تحولات رقابتی و فرصت‌های توسعه صادرات

تهیه‌کننده: فاروق شیحکی

از طریق پست الکترونیکی زیر می‌توانید پیشنهادها و نظرات اصلاحی خود را به واحد مربوطه منعکس نمایید:

economic_research@tccim.ir

مواضع این گزارش، الزاما مواضع اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران نیست.

استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع بلامانع است.

آبان ماه ۱۴۰۵

فهرست

خلاصه مدیریتی ۶
Executive Summary ۸
۱. مقدمه، دامنه و روش بررسی ۱۰
۱-۱. هدف و پرسش اصلی گزارش ۱۰
۱-۲. دامنه بررسی ۱۱
۱-۳. روش بررسی و منابع اطلاعاتی ۱۱
۱-۴. محدودیت‌های آماری ۱۲
۲. تقاضای بازار ساختمان و مصالح ساختمانی عراق ۱۳
۲-۱. روند مجوزهای ساختمانی و چشم‌انداز تقاضای بخش خصوصی ۱۳
۲-۲. توزیع جغرافیایی تقاضای ساختمانی ۱۴
۲-۳. نوع عملیات ساختمانی و ارتباط آن با تقاضای محصول ۱۵
۲-۴. برآورد هزینه ساختمان و مصرف مصالح در بخش خصوصی ۱۶
۲-۵. پروژه‌های عمومی و ترکیب تقاضای عمرانی ۱۷
۲-۶. تغییر قیمت مصالح و ملاحظات قدرت خرید پروژه‌ها ۱۹
۲-۷. دلالت‌های تقاضا برای ادامه بررسی بازار ۲۰
۳. تولید داخلی عراق و نقش آن در تأمین بازار مصالح و محصولات ساختمانی ۲۱
۳-۱. مبنای آماری و تصویر عمومی تولید ۲۱
۳-۲. سیمان، آهک و گچ؛ ضرورت توجه به مقیاس تولید داخلی ۲۳
۳-۳. آجر و مصنوعات بتنی؛ اهمیت بازارهای محلی و هزینه تحویل ۲۵
۳-۴. فولاد و محصولات فلزی؛ تفکیک حلقه‌های تولید ۲۶
۳-۵. کاشی، سرامیک، شیشه و شیرآلات؛ ضرورت تحلیل در سطح محصول ۲۷
۳-۶. ساختار مالکیت و **implications** آن برای رقابت ۲۸

۳-۷. حدود برآورد سهم تولید داخل و نتیجه تحلیلی فصل ۳۰
۴. اندازه، روند و ترکیب واردات مصالح و محصولات ساختمانی عراق ۳۲
۴-۱. دامنه کالایی و مبنای آماری ۳۲
۴-۲. اندازه واردات و تغییرات دوساله ۳۴
۴-۳. ترکیب واردات و گروه‌های مؤثر بر افزایش آن ۳۶
۴-۴. فولاد؛ تفاوت روند میان میله‌ها، پروفیل‌ها و سازه‌ها ۳۹
۴-۵. محصولات تکمیلی؛ اهمیت تنوع کالا و دقت در طبقه‌بندی ۴۰
۴-۶. سیمان و کلینکر؛ واردات نهاده در کنار تولید داخلی ۴۰
۴-۷. دلالت‌های ترکیب واردات برای ادامه تحلیل بازار ۴۲
۵. کشورهای تأمین‌کننده و ساختار رقابت در واردات محصولات منتخب ساختمانی عراق ۴۳
۵-۱. چارچوب بررسی کشورهای رقیب ۴۳
۵-۲. جایگاه کشورهای اصلی و تغییر ترکیب واردات ۴۴
۵-۳. تمرکز مبادی واردات و تفاوت میان گروه‌های کالایی ۴۷
۵-۴. کاشی و پرسلان؛ جایگاه نخست ایران و فاصله محدود با هند ۴۹
۵-۵. فولاد و سازه‌های فلزی؛ رقابت نزدیک ایران و چین ۵۱
۵-۶. سیمان، کلینکر، گچ و آهک؛ سهم بالای ایران در تأمین وارداتی ۵۲
۶. جایگاه ایران و اولویت‌های محصولی برای توسعه حضور در بازار محصولات ساختمانی عراق ۵۴
۶-۱. چارچوب ارزیابی جایگاه ایران ۵۴
۶-۲. اندازه حضور ایران و تغییر جایگاه نسبی آن ۵۴
۶-۳. تغییر سهم ایران؛ تمایز میان گسترش حضور و عقب‌ماندن از رشد واردات ۵۷
۶-۴. ترکیب محصولی حضور ایران و منابع افزایش ارزش تجارت ۵۹
۶-۵. اولویت‌های محصولی برای حضور ایران ۶۲
۶-۶. الزامات تبدیل اولویت‌های آماری به فرصت تجاری ۶۶
۶-۷. شیشه، سنگ و مصنوعات ساختمانی؛ الگوهای متفاوت تأمین ۶۸

۶-۸. دلالت‌های ساختار رقابت برای بررسی موقعیت ایران ۶۹
۷. جمع‌بندی و توصیه‌های سیاستی برای توسعه حضور ایران در بازار محصولات ساختمانی عراق ۷۱
۷-۱. جمع‌بندی یافته‌های پژوهش ۷۱
۷-۲. مبنای تدوین توصیه‌های سیاستی ۷۳
۷-۳. توصیه‌های سیاستی ۷۳
۷-۳-۱. استقرار پایش محصولی با استفاده از ظرفیت‌های اطلاعاتی موجود ۷۳
۷-۳-۲. عارضه‌یابی کاهش سهم پیش از تخصیص حمایت عمومی ۷۴
۷-۳-۳. کاهش ابهام در الزامات محصول و رویه‌های ورود به بازار ۷۵
۷-۳-۴. اصلاح گلوگاه‌های تحویل بر پایه سنجش زمان و هزینه ۷۵
۷-۳-۵. تفکیک حمایت از حفظ بازار و حمایت از ورود به محصولات جدید ۷۶
۷-۳-۶. توجه به کیفیت معامله و وصول مطالبات در کنار افزایش فروش ۷۷
۷-۳-۷. بازنگری اولویت‌ها با توجه به تحول تولید داخلی عراق ۷۷
۷-۴. چارچوب اجرا و ارزیابی توصیه‌ها ۷۸
۸. منابع ۸۲

خلاصه مدیریتی

ایران از تأمین‌کنندگان اصلی محصولات ساختمانی عراق است، اما افزایش ارزش تجارت آن در سال ۲۰۲۵ با کاهش سهم از واردات سبد منتخب همراه بوده است. این یافته نشان می‌دهد که حفظ و توسعه حضور ایران، به شناخت تحولات هر گروه محصول و عملکرد رقبا نیاز دارد. هدف این گزارش، بررسی تقاضای ساختمانی، تولید داخلی و واردات عراق و تعیین اولویت‌های محصولی و سیاستی برای تقویت حضور پایدار بنگاه‌های ایرانی است. تحلیل با اتکا به گزارش‌های رسمی آماری عراق و منابع تکمیلی تولید صنعتی انجام شده و مقایسه تجارت بر سال‌های ۲۰۲۴ و ۲۰۲۵ و سبدی مشخص از محصولات ساختمانی متمرکز است.

شواهد تقاضا، تصویر یکدستی از رونق ساختمان ارائه نمی‌کنند. تعداد مجوزهای ساخت و تعمیر بخش خصوصی در سال ۲۰۲۵ نسبت به سال قبل ۱۱٫۴ درصد کاهش یافته، درحالی‌که ارزش واردات سبد منتخب محصولات ساختمانی با رشد ۷۱٫۳ درصدی، از حدود ۱٫۵۳ به ۲٫۶۱ میلیارد دلار رسیده است. تفاوت پوشش و زمان‌بندی این شاخص‌ها، تعمیم رشد واردات به کل فعالیت ساختمانی را محدود می‌کند. همچنین، وجود تولید داخلی در فعالیت‌هایی مانند سیمان، محصولات رسی، مصنوعات بتنی و فولاد، ایجاب می‌کند فرصت صادراتی هر محصول در ارتباط با عرضه داخلی عراق ارزیابی شود.

در سال ۲۰۲۵، چین، ایران و هند مجموعاً حدود ۹۰ درصد ارزش واردات سبد منتخب را تأمین کرده‌اند. واردات ثبت‌شده از ایران با رشد حدود ۴۷ درصدی به ۹۴۵٫۶۲ میلیون دلار رسیده، اما سهم ایران از ۴۲٫۱۵ به ۳۶٫۱۸ درصد کاهش یافته است. این تغییر در همه محصولات یکسان نبوده است: سهم ایران در فولاد و شیشه افزایش یافته، ولی در کاشی و پرسلان، سنگ و سایر مصالح معدنی و مصالح پایه کاهش داشته است. کاشی و فولاد مجموعاً حدود ۷۱٫۵ درصد سبد وارداتی از ایران را تشکیل می‌دهند؛ ازاین‌رو، حفظ مشتریان و استمرار عرضه در این دو گروه اهمیت ویژه‌ای دارد.

اولویت‌های محصولی باید متناسب با این تفاوت‌ها تعیین شوند. در کاشی، حفظ موقعیت در برابر رشد رقبا و در فولاد، تثبیت سهم بهبودیافته اهمیت دارد. در سنگ و سایر مصالح معدنی، شناسایی ردیف‌های ازدست‌دهنده سهم و بررسی علل آن باید مقدم بر حمایت عمومی باشد. در سیمان و سایر مصالح پایه، تحول تولید داخلی عراق و هزینه تحویل باید مبنای تصمیم قرار

گیرد. توسعه حضور در شیشه، با توجه به پایه کوچک سال مقایسه، نیازمند تأیید تکرارپذیری سفارش‌هاست؛ ورود به گروه‌های کم‌سهم نیز بهتر است به‌صورت محدود و در محصولات مشخص آزموده شود.

جهت‌گیری پیشنهادی برای سیاست عمومی، پایش هم‌زمان ارزش و سهم تجارت، رفع موانع مشترک و مستند، شفاف‌سازی الزامات محصول و بهبود قابلیت پیش‌بینی تحویل است. حمایت از حفظ بازار موجود باید از حمایت برای ورود به محصولات جدید تفکیک شود. هر اقدام حمایتی نیز لازم است سقف هزینه، مشارکت بنگاه، معیار ارزیابی و امکان اصلاح یا توقف داشته باشد. سفارش تکراری، قرارداد اجراشده و وصول مطالبات، در کنار ارزش و سهم تجارت، معیارهای مناسب‌تری برای سنجش نتیجه‌اند.

نتایج تجاری گزارش به واردات ثبت‌شده سبد منتخب، بدون اقلیم کردستان، و ارزش‌های جاری بر مبنای CIF مربوط است؛ بنابراین، معادل اندازه کل بازار یا برآورد قطعی ظرفیت فروش نیست. پیام اصلی گزارش آن است که توسعه پایدار حضور ایران باید بر تصمیم‌گیری محصولی، شناخت خریدار و مداخلات مرحله‌ای و قابل ارزیابی استوار باشد.

Executive Summary

Iran is a major supplier of construction products to Iraq, but the increase in its recorded trade value in 2025 coincided with a decline in its share of the selected import basket. This finding highlights the need to assess individual product markets and competitors when designing measures to sustain and expand Iran's commercial presence. This report examines construction demand, domestic production and imports in Iraq, identifies product priorities for Iranian suppliers, and develops policy recommendations. It draws on official Iraqi statistics and supplementary industrial production sources, with the trade comparison focused on 2024–2025 and a defined basket of construction products.

Demand indicators do not point to a uniform expansion in construction activity. Private-sector building and renovation permits fell by 11.4% in 2025, while the value of imports in the selected basket increased by 71.3%, from approximately US$1.53 billion to US$2.61 billion. Differences in coverage and timing mean that import growth cannot be treated as evidence of a general construction boom. Iraq's domestic production of cement, clay building products, concrete products and steel also requires export opportunities to be assessed alongside local supply.

China, Iran and India together accounted for approximately 90% of the selected import basket in 2025. Recorded imports from Iran increased by about 47% to US$945.62 million, but Iran's share declined from 42.15% to 36.18%. Performance varied across products: Iran gained share in selected steel and glass products, while losing share in tiles and porcelain, stone and other mineral materials, and basic construction materials. Tiles and steel represented approximately 71.5% of the basket imported from Iran, underscoring the importance of customer retention and reliable supply in these established product groups.

Product priorities should reflect these differences. For tiles, the emphasis should be on maintaining Iran's position as competing suppliers expand; for steel, on consolidating the improvement in import share. In stone and other mineral materials, identifying the products losing share and investigating the reasons should precede broad support measures. Decisions concerning cement and other basic materials should consider Iraqi domestic production and delivered costs. Expansion in glass requires evidence of repeat demand, given the small comparison-year base, while entry into product groups where Iran has a limited presence should be tested through narrowly defined commercial initiatives.

The proposed policy approach prioritizes monitoring trade values and shares together, addressing documented barriers affecting multiple firms, clarifying product requirements,

and improving delivery predictability. Support for retaining established markets should be distinguished from support for entering new product segments. Any intervention should have a defined budget, firm participation, evaluation criteria, and provisions for adjustment or termination. Repeat orders, fulfilled contracts and payment collection should complement trade values and shares as measures of performance.

The trade findings cover recorded imports of selected products, exclude the Kurdistan Region of Iraq, and use current US-dollar values on a CIF basis. They therefore do not measure the entire market or establish a definitive sales potential. The report's central conclusion is that a sustainable expansion of Iran's presence requires product-specific decisions, verified buyer demand, and phased interventions whose results can be assessed.

۱. مقدمه، دامنه و روش بررسی

بازار مصالح و محصولات ساختمانی عراق را باید در ارتباط با فعالیت ساخت‌وساز این کشور بررسی کرد. احداث مسکن، اجرای پروژه‌های عمومی، توسعه ساختمان‌های تجاری و تعمیر و نوسازی بناها، هر یک تقاضایی متفاوت برای فولاد، سیمان، سنگ، کاشی و سرامیک، شیشه و تجهیزات ساختمانی ایجاد می‌کنند. بااین‌حال، نیاز به ساخت‌وساز زمانی به تقاضای مؤثر برای مصالح تبدیل می‌شود که منابع مالی فراهم باشد و پروژه وارد مرحله اجرا شود. بنابراین، ارزیابی فرصت‌های صادراتی ایران باید علاوه بر نیازهای عمرانی و مسکن، بر شواهد فعالیت واقعی ساختمان، تولید داخلی و واردات عراق استوار باشد.

بر اساس چارچوب آماری سازمان آمار و سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی عراق، اطلاعات ساختمان‌های بخش عمومی و خصوصی، مجوزهای ساخت و تعمیر، قراردادهای عمرانی و قیمت مصالح، از جمله منابع شناخت این بازار هستند. این شاخص‌ها جنبه‌های متفاوتی از فعالیت ساختمانی را نشان می‌دهند؛ مجوز ساخت بیانگر اجازه آغاز فعالیت است، درحالی‌که مخارج انجام‌شده و ساختمان تکمیل‌شده به مراحل اجرایی مربوط می‌شوند. ازاین‌رو، در این گزارش از جمع‌زدن یا تفسیر یکسان این شاخص‌ها به‌عنوان اندازه تقاضای بازار پرهیز می‌شود.

۱-۱. هدف و پرسش اصلی گزارش

هدف این گزارش، شناخت بازار مصالح و محصولات ساختمانی عراق و تعیین اولویت‌های بررسی برای حفظ و توسعه حضور ایران است. پرسش اصلی آن است که با توجه به روند ساخت‌وساز، عرضه داخلی و ترکیب تأمین‌کنندگان خارجی، کدام محصولات ایرانی از پشتوانه آماری مناسب‌تری برای حفظ بازار یا بررسی توسعه فروش برخوردارند و چه اقداماتی می‌تواند به تحقق این هدف کمک کند؟

پاسخ به این پرسش مستلزم تفکیک اندازه بازار از فرصت قابل دستیابی است. واردات بالای یک کالا، به‌تنهایی مزیت صادراتی ایران را اثبات نمی‌کند؛ همان‌گونه که سهم بالای فعلی ایران نیز تضمینی برای استمرار فروش نیست. تناسب مشخصات

محصول با نیاز خریدار، قیمت تحویل‌شده، قابلیت تأمین مستمر و شرایط معامله، در تبدیل ظرفیت بازار به فروش پایدار اهمیت دارند.

۱-۲. دامنه بررسی

دامنه اصلی گزارش، کالاهای مورد استفاده در ساخت، تکمیل و تجهیز ساختمان است. این دامنه، فولاد و مصنوعات فلزی منتخب، مصالح پایه شامل سیمان و گچ و محصولات مشابه، سنگ ساختمانی، کاشی و سرامیک، چینی بهداشتی، شیشه ساختمانی، شیرآلات، لوله و اتصالات و اجزای منتخب در و پنجره را دربر می‌گیرد. سایر اقلام، از جمله عایق‌ها، رنگ و پوشش و تجهیزات مرتبط، بر اساس کاربرد ساختمانی و قابلیت تفکیک در داده‌های تجارت بررسی خواهند شد.

مبنای تشکیل سبد آماری، ردیف‌های منتخب نظام هماهنگ توصیف و کدگذاری کالا، موسوم به HS ، است. در انتخاب این ردیف‌ها، مواد اولیه، محصولات نیمه‌ساخته و کالاهای نهایی از یکدیگر تفکیک می‌شوند. همچنین، کل واردات فولاد، شیشه یا شیرآلات به مصرف ساختمان نسبت داده نمی‌شود؛ زیرا بخشی از این محصولات کاربردهای صنعتی یا غیرساختمانی دارند. خدمات پیمانکاری و مهندسی نیز در سبد تجارت کالایی قرار نمی‌گیرند و تنها در صورت ارتباط مستقیم با تقاضای محصولات منتخب بررسی می‌شوند.

۱-۳. روش بررسی و منابع اطلاعاتی

روش گزارش، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر تلفیق شواهد فعالیت ساختمانی، تولید صنعتی و تجارت خارجی است. ابتدا شاخص‌های تقاضا و تولید داخلی عراق بررسی می‌شود؛ سپس اندازه و ترکیب واردات، جایگاه کشورهای تأمین‌کننده و موقعیت ایران تحلیل خواهد شد. در پایان، محصولات بر حسب نوع اقدام مورد نیاز، شامل حفظ حضور موجود، بررسی توسعه فروش و انجام مطالعات تکمیلی، دسته‌بندی می‌شوند.

منبع اصلی شناخت تقاضا و عرضه داخلی، گزارش‌های رسمی سازمان آمار عراق در حوزه ساختمان، صنعت، قیمت‌ها و حساب‌های ملی است. بر اساس ساختار گزارش واردات این سازمان، اطلاعات کالا و کشور مبدأ نیز مبنای بررسی اندازه بازار

وارداتی و سهم تأمین‌کنندگان قرار می‌گیرد. برای تحلیل صادرات ایران به عراق و اهمیت این مقصد در صادرات هر محصول، از داده‌های تفصیلی گمرک جمهوری اسلامی ایران استفاده می‌شود.

محاسبه سهم ایران از واردات عراق بر پایه داده‌های همان منبع عراقی و در دوره و سبد کالایی یکسان انجام می‌شود. آمار گمرک ایران نیز مستقلاً برای تحلیل عملکرد صادراتی به کار می‌رود. در بررسی روندها، ارزش و مقدار تجارت در کنار یکدیگر تفسیر می‌شوند؛ با این ملاحظه که تغییر ارزش واحد تجارت لزوماً معادل تغییر قیمت نیست و می‌تواند از تفاوت کیفیت یا ترکیب کالاها ناشی شود.

۱-۴. محدودیت‌های آماری

پوشش زمانی و جغرافیایی منابع الزاماً یکسان نیست. برای نمونه، سازمان آمار عراق در گزارش قراردادهای ساختمان و تأسیسات بخش عمومی سال ۲۰۲۴ تصریح کرده است که اطلاعات فقط دو فصل سال را پوشش می‌دهد و شامل اقلیم کردستان نیست. ازاین‌رو، دوره و قلمرو هر مجموعه پیش از مقایسه کنترل می‌شود. همچنین، آمار میلادی عراق و شمسی ایران بدون همسان‌سازی دوره‌ها مستقیماً با یکدیگر مقایسه نخواهند شد

محدودیت دیگر، تفکیک‌ناپذیری کاربرد ساختمانی برخی کالاها و احتمال نبود داده‌های هم‌پوشان تولید، تجارت و موجودی انبار است. بنابراین، برآورد سهم تولید داخل یا وابستگی وارداتی تنها برای محصولاتی انجام می‌شود که اطلاعات کافی و قابل تطبیق داشته باشند. اولویت‌های حاصل از گزارش نیز به‌عنوان مبنای بررسی و اقدام مطرح می‌شوند؛ تعیین ظرفیت قطعی فروش یا سودآوری صادرات، به اطلاعات تکمیلی در سطح محصول و بنگاه نیاز دارد.

۲. تقاضای بازار ساختمان و مصالح ساختمانی عراق[۱]

تقاضای مصالح ساختمانی از تصمیم به سرمایه‌گذاری و اجرای پروژه‌های ساختمانی و عمرانی ناشی می‌شود. ازاین‌رو، شناخت این بازار مستلزم توجه به سه موضوع است: روند ورود پروژه‌ها به مرحله ساخت، ترکیب فعالیت‌های ساختمانی و توزیع جغرافیایی آن‌ها. تغییر هزینه مصالح نیز بر توان اجرای پروژه و انتخاب محصولات اثر می‌گذارد. برای صادرکننده ایرانی، اهمیت این عوامل در آن است که نیاز به فولاد و سیمان در مراحل اولیه ساخت، با تقاضای کاشی، شیشه و شیرآلات در مراحل تکمیل ساختمان، زمان‌بندی و شرایط فروش متفاوتی دارد.

در این فصل، مجوزهای بخش خصوصی، برآورد فعالیت ساختمانی، مخارج پروژه‌های عمومی و قیمت مصالح جداگانه بررسی می‌شوند. این شاخص‌ها مکمل یکدیگرند و جمع آن‌ها، اندازه بازار مصالح یا ظرفیت وارداتی عراق را نشان نمی‌دهد.

۲-۱. روند مجوزهای ساختمانی و چشم‌انداز تقاضای بخش خصوصی

بر اساس گزارش «إحصاء إجازات البناء والترميم الممنوحة للقطاع الخاص لسنة ۲۰۲۵» سازمان آمار عراق، تعداد مجوزها از ۳۷٬۴۴۲ فقره در سال ۲۰۲۲ به ۲۵٬۹۳۴ فقره در ۲۰۲۵ کاهش یافته است؛ یعنی حدود ۳۰٫۷ درصد کمتر از ۲۰۲۲. کاهش نسبت به سال ۲۰۲۴ نیز ۱۱٫۴ درصد بوده است. هزینه برآوردی مجوزهای ۲۰۲۵ حدود ۲٫۷۳ تریلیون دینار و افت سالانه آن ۳٫۲ درصد است.

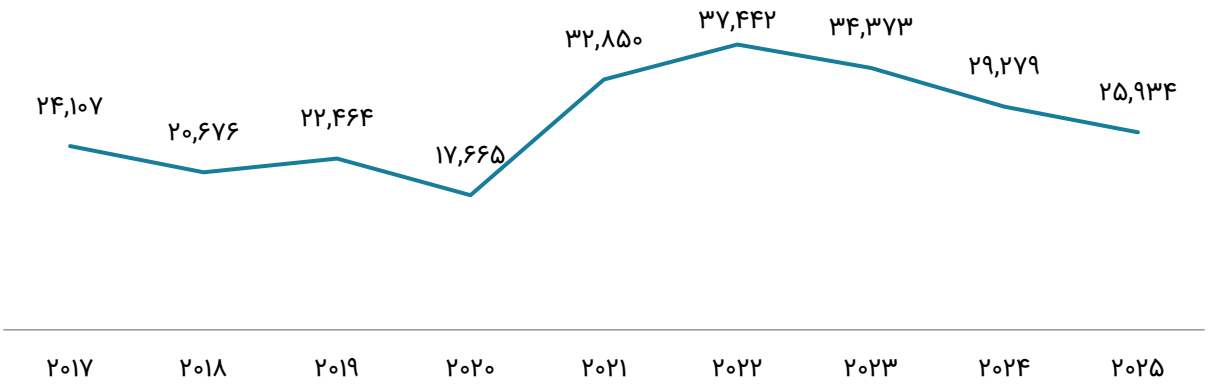
کاهش تعداد مجوزها، نشانه‌ای از تضعیف جریان ثبت‌شده طرح‌های ساختمانی بخش خصوصی است. بااین‌حال، تفاوت افت تعداد و هزینه نشان می‌دهد که شمار مجوزها به‌تنهایی برای تحلیل بازار کافی نیست. تغییر اندازه و نوع پروژه‌ها و هزینه ساخت می‌تواند باعث شود ارزش طرح‌های مجوزگرفته با تعداد آن‌ها هم‌جهت و هم‌اندازه تغییر نکند.

---

[۱] آمار مجوزها و فعالیت ساختمانی مورد استفاده در این فصل، استان‌های اقلیم کردستان را پوشش نمی‌دهد. سال‌ها میلادی و مقادیر پولی، مگر آنکه خلاف آن ذکر شود، به قیمت‌های جاری هستند

از منظر عرضه‌کننده مصالح، این وضعیت لزوم توجه به پروژه‌های مشخص و مرحله پیشرفت آن‌ها را افزایش می‌دهد. برنامه فروش مبتنی بر افزایش عمومی ساخت‌وساز، بدون بررسی سفارش‌های واقعی و توان مالی خریدار، پشتوانه کافی ندارد.

نمودار ۲-۱. روند تعداد مجوزهای ساخت و تعمیر بخش خصوصی عراق، بدون اقلیم کردستان، ۲۰۱۷–۲۰۲۵ (فقره)

منبع: هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات البناء والتشييد، إحصاء إجازات البناء والترميم الممنوحة للقطاع الخاص لسنة 2025، جدول ۱؛ محاسبات پژوهش.

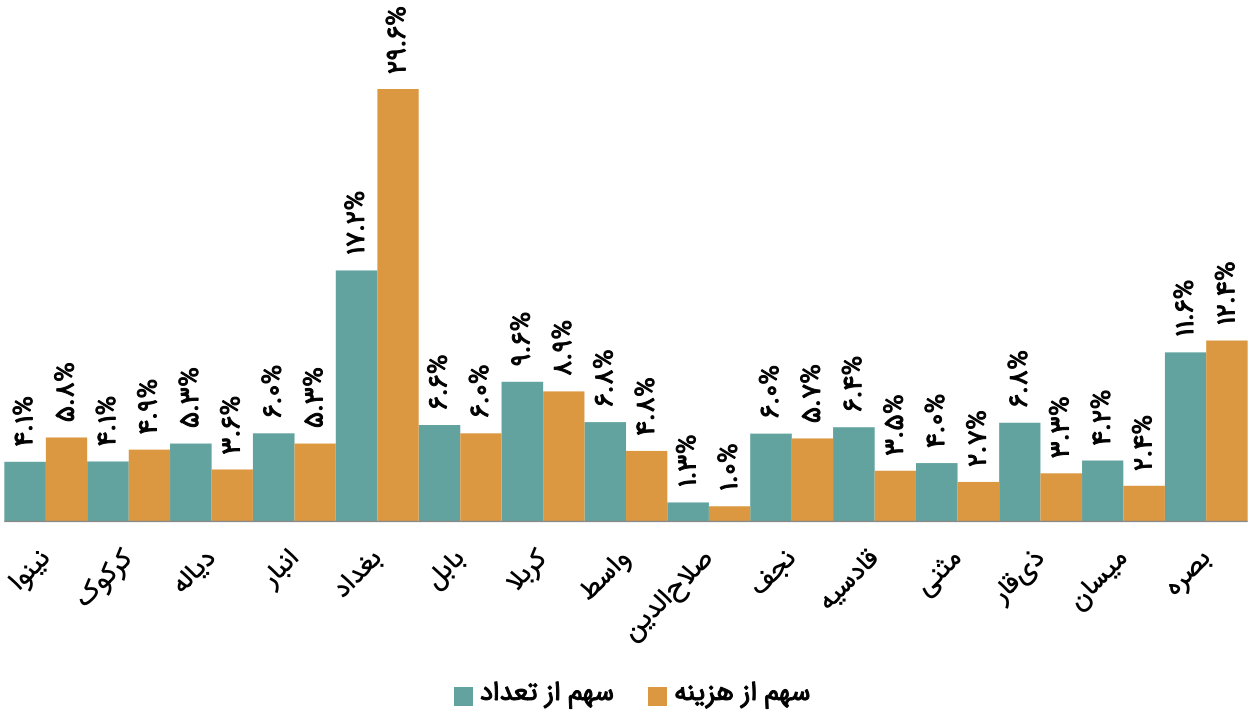
۲-۲. توزیع جغرافیایی تقاضای ساختمانی

بر اساس جدول استانی همان گزارش، بغداد، بصره و کربلا در مجموع حدود ۵۰٫۹ درصد هزینه برآوردی مجوزهای سال ۲۰۲۵ را به خود اختصاص داده‌اند. سهم بغداد از تعداد مجوزها حدود ۱۷٫۲ درصد و از هزینه برآوردی آن‌ها حدود ۲۹٫۶ درصد است.

بیشتربودن سهم هزینه نسبت به سهم تعداد در بغداد نشان می‌دهد که متوسط هزینه برآوردی هر مجوز در این استان از متوسط مجموعه استان‌های تحت پوشش بالاتر است. این تفاوت، به‌تنهایی نشانه کیفیت بالاتر ساختمان یا قدرت خرید بیشتر همه خانوارها نیست؛ ترکیب کاربری، مساحت و نوع عملیات نیز می‌تواند بر آن اثر بگذارد.

برای بررسی بازار صادراتی، توزیع استانی نقطه شروع شناسایی محل تمرکز فعالیت است. انتخاب بازار هدف باید در مرحله بعد با هزینه حمل، دسترسی به توزیع‌کننده و مشخصات پروژه تکمیل شود. استانی با هزینه ساختمانی بیشتر، الزاماً برای تمام مصالح و همه صادرکنندگان جذاب‌ترین مقصد نیست.

نمودار ۲-۲. سهم استان‌ها از تعداد و هزینه برآوردی مجوزهای ساخت و تعمیر بخش خصوصی عراق، بدون اقلیم کردستان، ۲۰۲۵ (درصد)

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات البناء والتشیید، إحصاء إجازات البناء والترمیم الممنوحة للقطاع الخاص لسنة 2025، جدول ۴؛ محاسبات پژوهش.

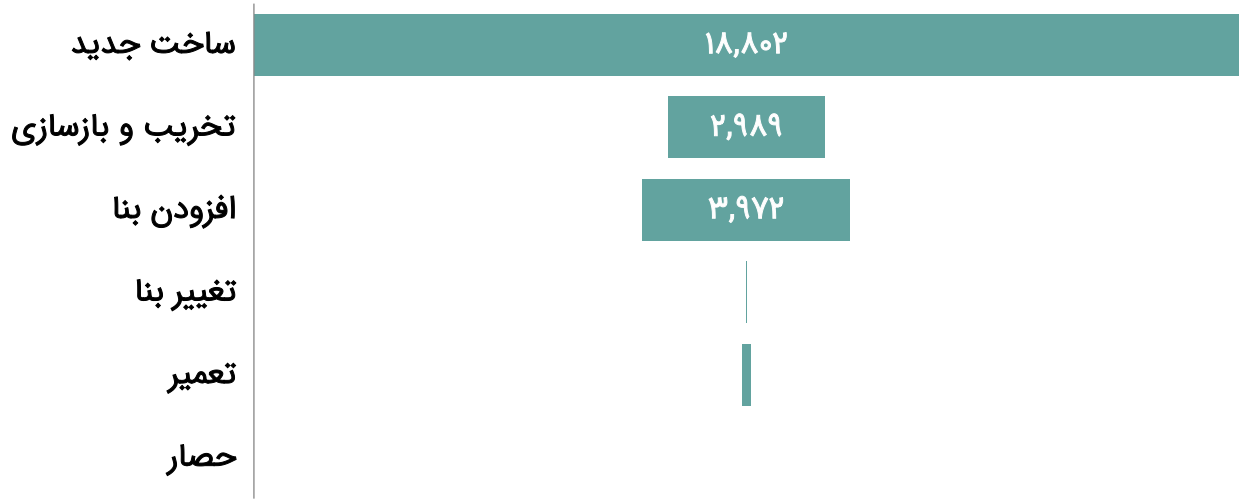
۲-۳. نوع عملیات ساختمانی و ارتباط آن با تقاضای محصول

بر پایه تفکیک عملیات در گزارش مجوزهای سازمان آمار عراق، در سال ۲۰۲۵ تعداد ۱۸۰۸۰۲ مجوز ساخت جدید، ۲۰۹۸۹ مجوز تخریب و بازسازی و ۳۰۹۷۲ مجوز افزودن بنا ثبت شده است. تعمیر، تغییر بنا و حصارکشی، سایر دسته‌های این طبقه‌بندی را تشکیل می‌دهند.

این تفکیک برای تحلیل محصول اهمیت دارد. ساختمان جدید می‌تواند در مراحل مختلف به مجموعه گسترده‌ای از مصالح نیاز داشته باشد، درحالی‌که افزودن بنا یا تعمیر، بسته به موضوع عملیات، ترکیب محدودتر یا متفاوتی از کالاها را مصرف می‌کند. بنابراین، نمی‌توان تغییر یک شاخص کلی ساختمانی را با همان نسبت به تقاضای همه محصولات تعمیم داد.

همچنین، مجوزهای تعمیر صرفاً فعالیت ثبت‌شده در این نظام اداری را نشان می‌دهند. استفاده از آن‌ها برای اندازه‌گیری کل بازار تعویض شیرآلات، کف‌پوش، شیشه یا سایر اقلام مصرفی در تعمیرات، نیازمند بررسی پوشش آماری است. در این گزارش، این ارقام شاخص نوع فعالیت تلقی می‌شوند، نه برآورد کامل فروش محصولات مرتبط.

نمودار ۲-۳. تعداد مجوزهای بخش خصوصی عراق به تفکیک نوع عملیات ساختمانی، بدون اقلیم کردستان، ۲۰۲۵ (فقره)

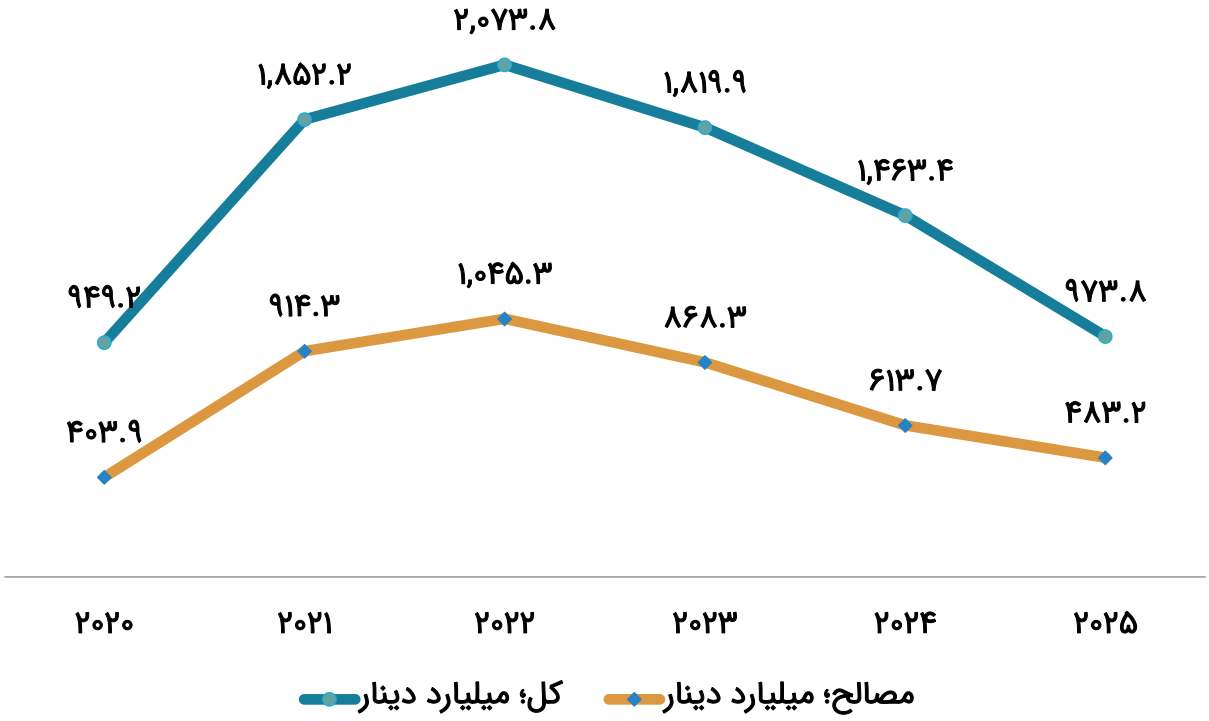
منبع: هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات البناء والتشييد، إحصاء إجازات البناء والترميم الممنوحة للقطاع الخاص لسنة 2025، جدول ۴.

۲-۴. برآورد هزینه ساختمان و مصرف مصالح در بخش خصوصی

بر اساس جدول اصلی گزارش «إحصاء تقديرات أبنية القطاع الخاص لسنة ۲۰۲۵» سازمان آمار عراق، هزینه کل برآوردی فعالیت ساختمانی بخش خصوصی از حدود ۱٬۴۶۳٫۴ میلیارد دینار در ۲۰۲۴ به ۹۷۳٫۸ میلیارد دینار در ۲۰۲۵ رسیده است. ارزش برآوردی مصالح نیز از ۶۱۳٫۷ به ۴۸۳٫۲ میلیارد دینار کاهش یافته است. محاسبات بر پایه این جدول، کاهش هزینه کل و ارزش مصالح را به‌ترتیب حدود ۳۳٫۵ و ۲۱٫۳ درصد نشان می‌دهد.

این ارقام با کاهش فعالیت برآوردشده در چارچوب آماری گزارش سازگار است؛ اما نباید آن‌ها را اندازه‌گیری مستقیم همه معاملات مصالح در عراق دانست. همچنین، چون مبالغ به قیمت جاری‌اند، افت ارزش به‌تنهایی میزان کاهش مقدار مصرف را مشخص نمی‌کند.

نمودار ۲-٤. روند هزینه کل و ارزش مصالح در برآورد فعالیت ساختمانی بخش خصوصی عراق، بدون اقلیم کردستان، ۲۰۲۰–۲۰۲۵ (میلیارد دینار، قیمت‌های جاری)

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات البناء والتشييد، إحصاء تقديرات أبنية القطاع الخاص لسنة 2025، جدول ۱؛ محاسبات پژوهش.

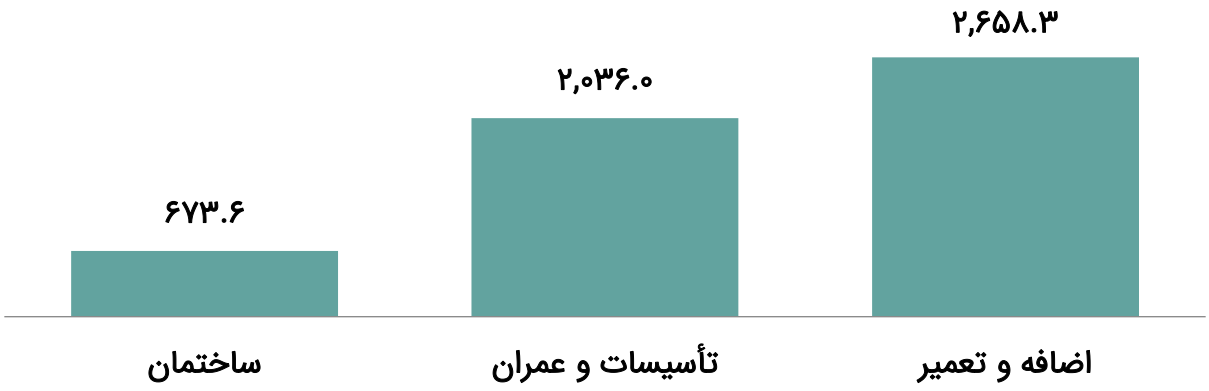
۲-۵. پروژه‌های عمومی و ترکیب تقاضای عمرانی

بر اساس گزارش «إحصاء الأبنية والإنشاءات فی القطاع العام لسنة ۲۰۲۵» سازمان آمار عراق، هزینه ثبت‌شده پروژه‌های تکمیل‌شده و در دست اجرا در سال ۲۰۲۵ حدود ۵٫۳۷ تریلیون دینار بوده است. این مجموعه ۲٬۲۰۱ پروژه را شامل می‌شود: ۶۰۰ پروژه ساختمانی، ۸۵۲ پروژه تأسیسات و عمران و ۷۴۹ پروژه اضافه و تعمیر. سهم این سه گروه از هزینه، به‌ترتیب حدود ۱۲٫۵، ۳۷٫۹ و ۴۹٫۵ درصد است

ترکیب مزبور نشان می‌دهد که برای شناخت تقاضای عمومی، تمرکز بر ساختمان‌های جدید کافی نیست. نوع عملیات عمرانی و موضوع پروژه باید مشخص شود؛ زیرا هزینه یک پروژه راه یا شبکه خدماتی، ترکیب محصولی متفاوتی با ساختمان اداری یا

مسکونی دارد. ازاین‌رو، سهم بالای یک گروه هزینه‌ای را نمی‌توان مستقیماً به فرصت فروش کاشی، شیشه یا شیرآلات تبدیل کرد.

نمودار ۲-۵. هزینه پروژه‌های ساختمانی و عمرانی بخش عمومی عراق به تفکیک نوع پروژه، بدون اقلیم کردستان، ۲۰۲۵ (میلیارد دینار، قیمت‌های جاری)

منبع: هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات البناء والتشييد، إحصاء الأبنية والإنشاءات في القطاع العام لسنة 2025، جدول ۲؛ محاسبات پژوهش.

بر اساس جدول هزینه‌های همان سند، ارزش مصالح مصرف‌شده حدود ۴٬۰۹ تریلیون دینار و معادل ۷۶٫۲ درصد هزینه کل بوده است. این نسبت اهمیت تأمین مصالح در اجرای پروژه‌های تحت پوشش را نشان می‌دهد؛ اما سهم کالاهای وارداتی یا فروش قابل دستیابی برای ایران را مشخص نمی‌کند

نمودار ۲-٦. اجزای هزینه پروژه‌های ساختمانی و عمرانی بخش عمومی عراق، بدون اقلیم کردستان، ۲۰۲۵ (میلیارد دینار، قیمت‌های جاری)

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات البناء والتشیید، إحصاء الأبنیة والإنشاءات فی القطاع العام لسنة 2025، جدول ۱؛ محاسبات پژوهش.

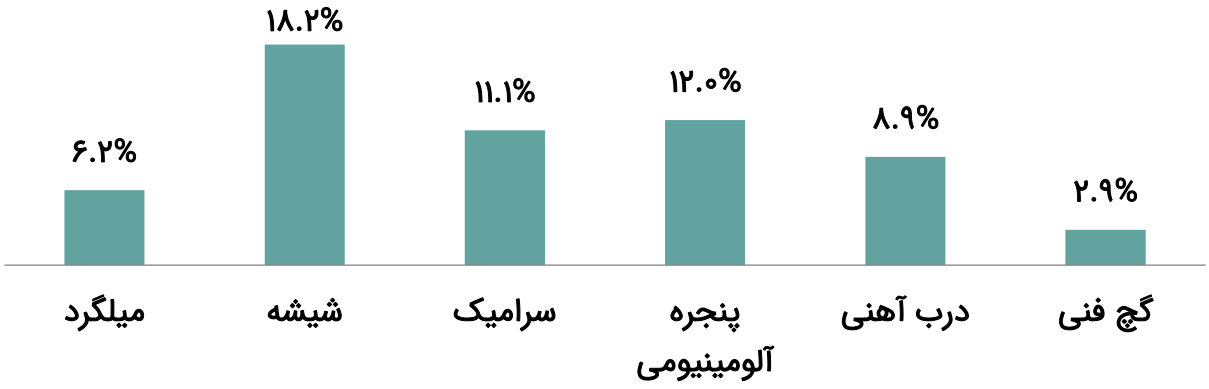
۲-۶. تغییر قیمت مصالح و ملاحظات قدرت خرید پروژه‌ها

بر اساس نشریه قیمت مصالح سازمان آمار عراق برای اکتبر ۲۰۲۶، متوسط قیمت میلگرد با منشأ عراقی از ۹۸۹ هزار دینار در سپتامبر به ۱٬۰۵۰ هزار دینار برای هر تن افزایش یافته است. قیمت شیشه از ۱۱ به ۱۳ هزار دینار و سرامیک از ۹ به ۱۰ هزار دینار برای هر مترمربع رسیده است. محاسبه از ارقام منتشرشده، افزایش ماهانه این سه قلم را به‌ترتیب حدود ۶٫۲، ۱۸٫۲ و ۱۱٫۱ درصد نشان می‌دهد.

افزایش قیمت مصالح می‌تواند هزینه تکمیل پروژه و سرمایه در گردش مورد نیاز را بالا ببرد. بااین‌حال، اثر آن بر خرید به نوع قرارداد، امکان تعدیل قیمت و وضعیت تأمین مالی وابسته است. بخشی از خریداران ممکن است سفارش را به تعویق بیندازند یا مشخصات محصول را تغییر دهند؛ اندازه این واکنش‌ها از داده قیمت به‌تنهایی قابل استخراج نیست.

برای صادرکننده ایرانی نیز افزایش قیمت بازار مقصد، لزوماً به معنای افزایش حاشیه سود نیست. قیمت تحویل‌شده باید با احتساب حمل، هزینه‌های ورود، توزیع و شرایط پرداخت بررسی شود. مقایسه محصول ایرانی با میانگین یک عنوان عمومی مانند «شیشه» یا «سرامیک»، بدون تطبیق مشخصات فنی، برای داوری درباره رقابت‌پذیری کافی نخواهد بود.

نمودار ۲-۷. تغییر ماهانه متوسط قیمت اقلام منتخب مصالح با منشأ عراقی در بازارهای تحت پوشش، اکتبر نسبت به سپتامبر ۲۰۲۶ (درصد)

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات البناء والتشیید، معدل أسعار المواد الإنشائیة حسب المنشأ وتوفرها فی الأسواق المحلیة لشهر تشرین الأول 2026، صفحه ۲؛ محاسبات پژوهش.

۲-۷. دلالت‌های تقاضا برای ادامه بررسی بازار

شواهد این فصل، تصویری یکسان از تمام اجزای بازار ساختمان ارائه نمی‌کند. کاهش مجوزها و برآورد فعالیت بخش خصوصی باید در کنار مخارج پروژه‌های عمومی و تفاوت نوع عملیات ساختمانی دیده شود. بر این اساس، ارزیابی بازار محصولات ایرانی باید به تفکیک مشتری، محصول و مرحله اجرای پروژه انجام گیرد.

برای فولاد و مصالح پایه، موضوع پروژه و برنامه اجرای عملیات سازه‌ای اهمیت دارد. در کاشی، شیشه، چینی بهداشتی و شیرآلات، رسیدن پروژه به مرحله تکمیل و تعیین مشخصات فنی خرید اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. این ارتباط، چارچوب تحلیل تقاضاست و هنوز به معنای تعیین اولویت قطعی صادراتی نیست.

گام بعدی، بررسی تولید داخلی عراق و سپس واردات همین گروه‌هاست. تنها با کنار هم قراردادن این سه بخش می‌توان تشخیص داد که فعالیت ساختمانی در کدام محصولات به تقاضای وارداتی منجر می‌شود و ایران در تأمین آن چه جایگاهی دارد.

۳. تولید داخلی عراق و نقش آن در تأمین بازار مصالح و محصولات ساختمانی

بررسی تقاضای ساختمان، زمانی تصویری روشن از فرصت‌های بازار عراق به دست می‌دهد که در کنار توان تولید داخلی این کشور قرار گیرد. افزایش ساخت‌وساز لزوماً به افزایش متناسب واردات همه مصالح منجر نمی‌شود؛ بخشی از تقاضا می‌تواند از تولیدکنندگان داخلی تأمین شود و بخشی دیگر، به دلیل تفاوت در نوع محصول، کیفیت، قیمت یا محل تحویل، به واردات اختصاص یابد. ازاین‌رو، شناخت تولید داخلی برای تشخیص حوزه‌های رقابت و همکاری با بنگاه‌های عراقی ضروری است.

در این فصل، ساختار تولید در گروه‌های اصلی مصالح بررسی می‌شود و سپس حدود استنباط درباره نقش تولید داخلی در تأمین بازار توضیح داده خواهد شد. محور تحلیل، تفکیک میان وجود فعالیت تولیدی، مقیاس تولید ثبت‌شده و توان پاسخ‌گویی به نیاز بازار است؛ سه مفهومی که یکسان در نظر گرفتن آن‌ها می‌تواند به برآورد نادرست فرصت صادرات منجر شود.

۳-۱. مبنای آماری و تصویر عمومی تولید

بر اساس گزارش «إحصاء المنشآت الصناعية الكبيرة (التراكمي) لسنة ۲۰۲۵» سازمان آمار و نظام اطلاعات جغرافیایی عراق، منتشرشده در سال ۲۰۲۶، اطلاعات بنگاه‌های بزرگ به تفکیک فعالیت اقتصادی و نوع مالکیت در دسترس است. پوشش جغرافیایی این گزارش، اقلیم کردستان را در بر نمی‌گیرد. بنابراین، ارقام آن در این فصل به‌عنوان تولید ثبت‌شده در جامعه آماری مورد بررسی استفاده می‌شود، نه برآورد کل تولید عراق.

جدول ۳-۱. تعداد بنگاه‌ها، اشتغال مزدبگیری و ارزش تولید کالایی فعالیت‌های منتخب مرتبط با ساختمان در عراق، ۲۰۲۵؛ بنگاه‌های بزرگ، به‌استثنای اقلیم کردستان.

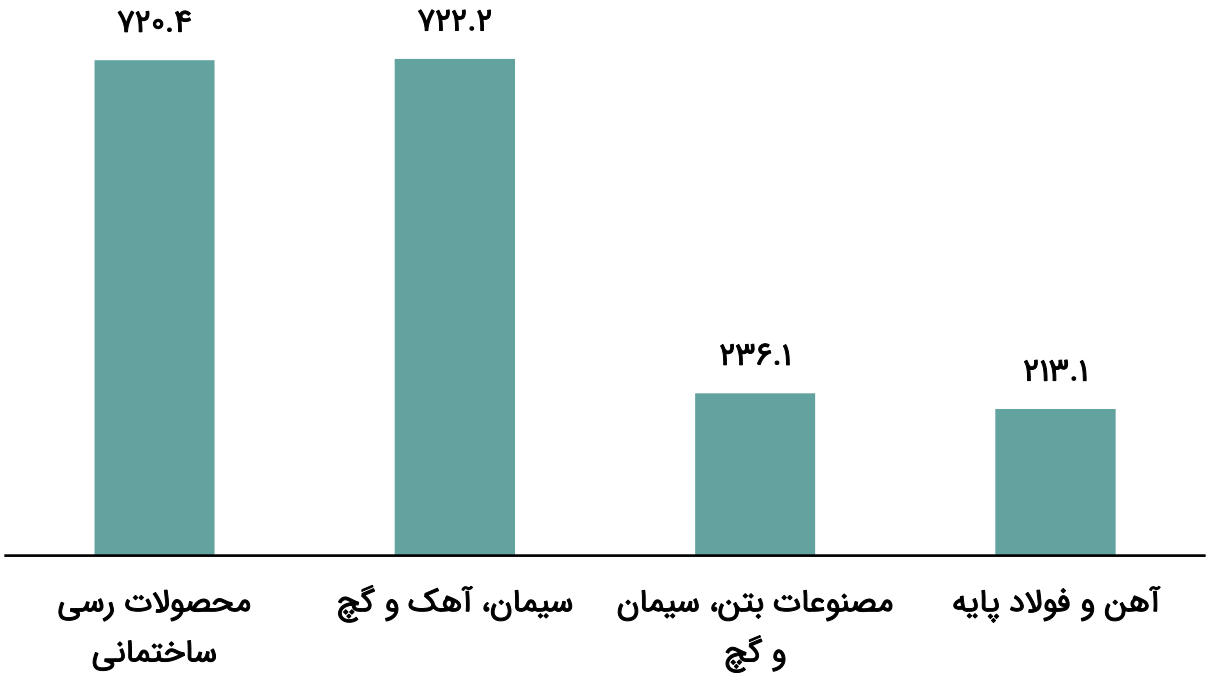
فعالیت اقتصادی	کد ISIC، ویرایش چهارم	تعداد بنگاه	شاغلان مزدبگیر؛ نفر	ارزش تولید کالایی؛ میلیارد دینار عراق[۲]
محصولات رسی ساختمانی	۲۳۹۲	۴۳۱	۲۵٬۲۹۳	۷۲۰٫۳۷
سیمان، آهک و گچ	۲۳۹۴	۱۴	۹٬۲۵۱	۷۲۲٫۲۴
مصنوعات بتن، سیمان و گچ	۲۳۹۵	۴۲	۵٬۳۹۷	۲۳۶٫۱۱
آهن و فولاد پایه	۲۴۱۰	۶	۲٬۹۳۱	۲۱۳٫۱۵

منبع: هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية الإحصاء الصناعي. (۲۰۲۶)؛ إحصاء المنشآت الصناعية الكبيرة (التراكمي) لسنة 2025.

جدول بالا نشان می‌دهد که مقایسه رشته‌فعالیت‌ها صرفاً با تعداد بنگاه‌ها کافی نیست. تفاوت فناوری، مقیاس اقتصادی و تنوع محصولات می‌تواند باعث شود فعالیتی با تعداد واحد کمتر، ارزش تولید بیشتری داشته باشد. همچنین ارزش تولید به قیمت جاری، تحت تأثیر قیمت و ترکیب محصول قرار دارد؛ بنابراین، نمی‌توان آن را معادل حجم فیزیکی تولید یا معیار مستقلی برای سنجش رقابت‌پذیری دانست.

[۲] ارزش تولید کالایی با مجموع ارزش تولید، شامل تولید غیرکالایی، تفاوت دارد. مبنای جدول حاضر ستون «قيمة الإنتاج السلعي» است. ارقام پولی منبع از هزار دینار به میلیارد دینار تبدیل شده‌اند.

نمودار ۳-۱. ارزش تولید کالایی فعالیت‌های منتخب مرتبط با ساختمان در عراق، ۲۰۲۵؛ بنگاه‌های بزرگ، به‌استثنای اقلیم کردستان ـ میلیارد دینار عراق.

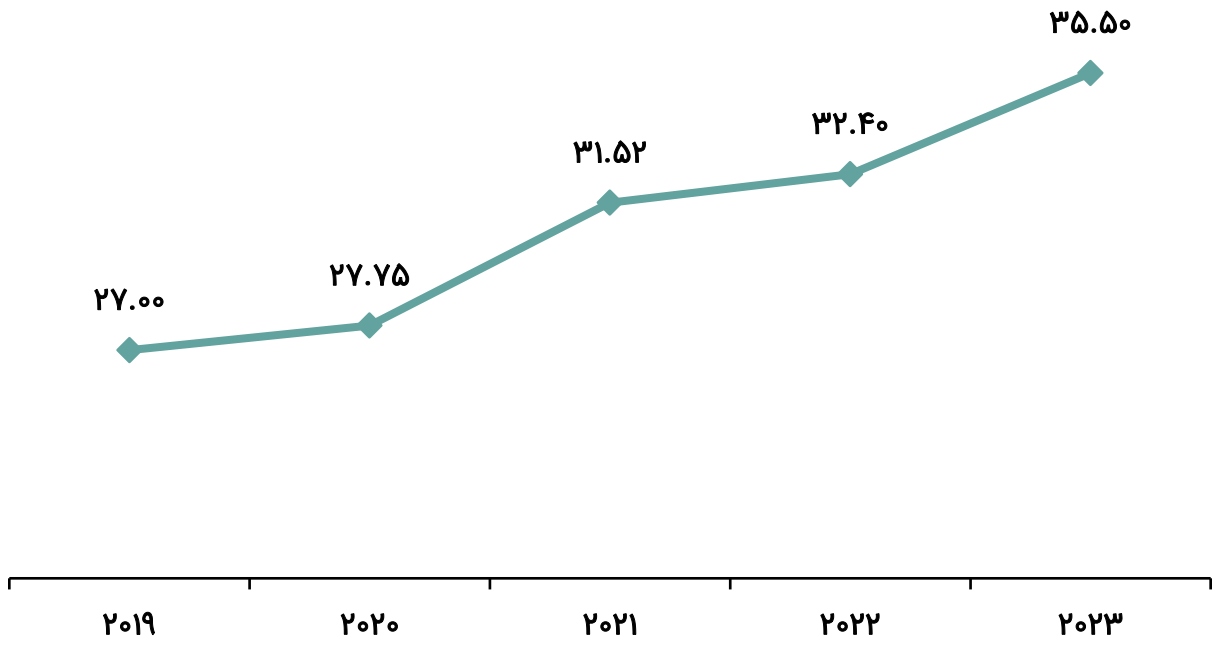

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة الإحصاء الصناعی (۲۰۲۶). إحصاء المنشآت الصناعیة الکبیرة (التراکمی) لسنة 2025؛ محاسبات پژوهش.

۳-۲. سیمان، آهک و گچ؛ ضرورت توجه به مقیاس تولید داخلی

بر اساس جداول سازمان زمین‌شناسی ایالات متحده در مجموعه *The Mineral Industry of Iraq, 2023 tables-only release*، تولید سیمان هیدرولیکی عراق از ۲۷ میلیون تن در سال ۲۰۱۹ به حدود ۳۵٫۵ میلیون تن در سال ۲۰۲۳ رسیده است. محاسبه بر پایه این سری، افزایش حدود ۳۱٫۵ درصدی را نشان می‌دهد. ارقام ابتدا و انتهای این دوره برآوردی‌اند و داده‌های سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ نیز در نسخه مورد استفاده بازنگری شده‌اند.

نمودار ۳-۲. روند تولید سیمان هیدرولیکی عراق در سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۳ ـ میلیون تن

منبع: *U.S. Geological Survey. (2025). The Mineral Industry of Iraq, 2023 tables-only release. Minerals Yearbook 2023 Volume III, Table 1.*

یادداشت: مطابق علائم جدول اصلی USGS، ارقام سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۳ برآوردی و ارقام سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ بازنگری‌شده‌اند؛ این وضعیت‌ها مربوط به منبع اصلی است و پژوهش حاضر برآورد مستقلی انجام نداده است.

این مقیاس تولید، مبنایی برای احتیاط در ارزیابی بازار سیمان فراهم می‌کند. رشد نیاز ساختمانی به‌تنهایی برای نتیجه‌گیری درباره گسترش فرصت صادرات سیمان کافی نیست؛ لازم است عرضه داخلی، نوع سیمان مورد نیاز، فاصله کارخانه تا محل مصرف و هزینه تحویل نیز بررسی شود. ممکن است تولید داخلی در سطح کشور قابل توجه باشد، اما در یک منطقه یا برای یک مشخصات فنی معین، عرضه رقابتی کافی وجود نداشته باشد. عکس این وضعیت نیز ممکن است: رشد ساخت‌وساز در محدوده‌ای رخ دهد که تولیدکنندگان داخلی از مزیت حمل و شبکه توزیع برخوردارند.

در بررسی این گروه باید سیمان از آهک و گچ نیز تفکیک شود. وجود یک ردیف تجمیعی در آمار صنعتی، به معنای مشابه بودن شرایط بازار این محصولات نیست. برای نمونه، گچ خام، گچ ساختمانی و محصولات فرآوری‌شده گچی از نظر کاربرد، ارزش واحد و الزامات حمل یکسان نیستند. در نتیجه، اولویت صادراتی هرکدام باید در فصل تجارت و در سطح محصول مشخص تعیین شود.

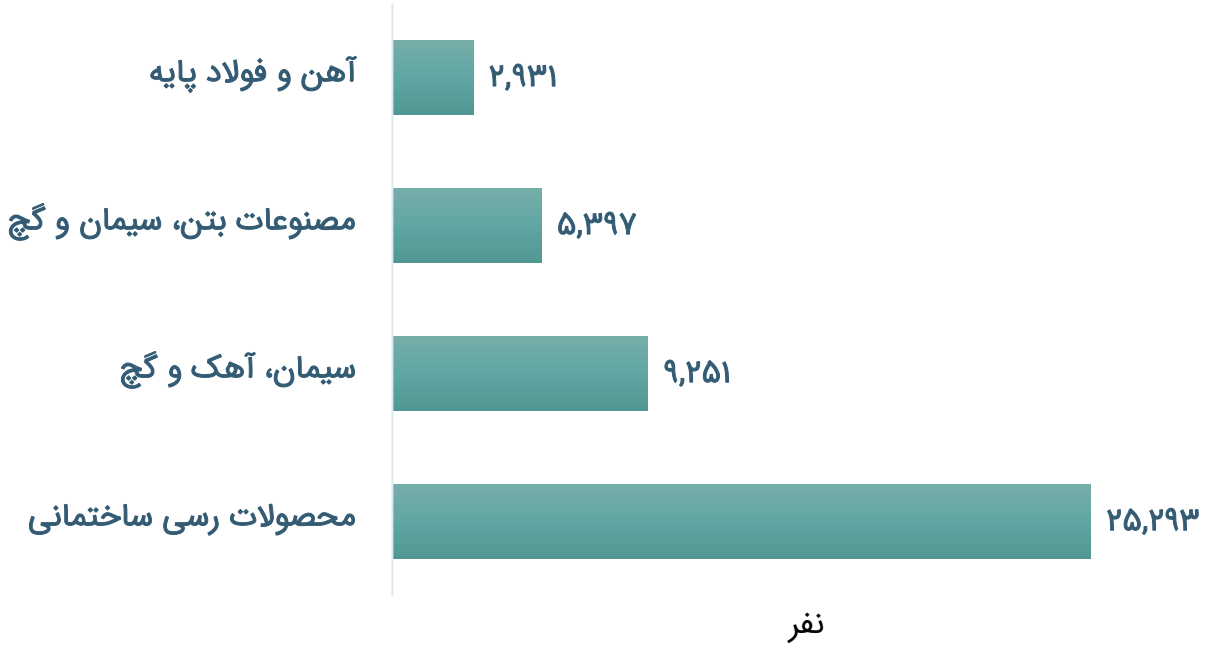
۳-۳. آجر و مصنوعات بتنی؛ اهمیت بازارهای محلی و هزینه تحویل

در تفسیر داده‌های جدول ۱-۳، محصولات رسی ساختمانی و مصنوعات بتن، سیمان و گچ باید جداگانه بررسی شوند. این گروه‌ها، با وجود ارتباط مشترک با ساخت‌وساز، از نظر فرایند تولید، قابلیت انبارش و محدوده اقتصادی حمل متفاوت‌اند.

از منظر اقتصادی، هزینه حمل در مصالح سنگین و نسبتاً کم‌ارزش می‌تواند بخش مهمی از قیمت تحویل‌شده را تشکیل دهد. بنابراین، سنجش رقابت صرفاً با مقایسه قیمت درِ کارخانه گمراه‌کننده است. قیمت خرید، بارگیری، حمل، تشریفات مرزی، تخلیه و احتمال شکستگی یا ضایعات باید در کنار هم قرار گیرند. در چنین شرایطی، یک تولیدکننده داخلی با قیمت کارخانه بالاتر ممکن است در محل پروژه عرضه رقابتی‌تری داشته باشد.

در مصنوعات بتنی نیز باید میان محصولات استاندارد و اقلام دارای مشخصات اختصاصی پروژه تمایز گذاشت. زمان تحویل، امکان تولید مطابق نقشه و مسئولیت تأمین جایگزین می‌تواند در انتخاب عرضه‌کننده مؤثر باشد. در نتیجه، ارزیابی فرصت برای ایران باید علاوه بر صادرات مستقیم، امکان همکاری با تولیدکنندگان محلی در تأمین مواد اولیه، افزودنی‌ها یا تجهیزات را نیز بررسی کند؛ البته انتخاب هر مسیر به شواهد محصولی و ارزیابی تجاری نیاز دارد.

نمودار ۳-۳. تعداد شاغلان مزدبگیر در فعالیت‌های منتخب مرتبط با ساختمان در عراق، ۲۰۲۵؛ بنگاه‌های بزرگ، به‌استثنای اقلیم کردستان ـ نفر

منبع: هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية الإحصاء الصناعي. (۲۰۲۶). إحصاء المنشآت الصناعية الكبيرة (التراكمي) لسنة 2025.

یادداشت: شامل شاغلان دائم و موقت دارای مزد؛ شاغلان بدون مزد در نمودار منظور نشده‌اند.

این نمودار برای مقایسه ابعاد اشتغال فعالیت‌ها ارائه شده است. تفاوت تعداد کارکنان، به‌تنهایی، مبنای داوری درباره بهره‌وری نیست؛ چنین داوری‌ای به اطلاعات ساعات کار، فناوری، ترکیب محصول و میزان فعالیت واقعی واحدها نیاز دارد.

۳-۴. فولاد و محصولات فلزی؛ تفکیک حلقه‌های تولید

در تحلیل بازار فولاد ساختمانی، تفکیک فولاد پایه از محصولات نهایی ضروری است. ارزش تولید فعالیت «آهن و فولاد پایه» را نمی‌توان مستقیماً معادل تولید میلگرد، تیرآهن یا سایر اقلام مصرفی ساختمان در نظر گرفت. همچنین وجود واحد نورد لزوماً به معنای تأمین داخلی تمام مواد اولیه آن نیست؛ عرضه محصول نهایی می‌تواند با استفاده از نهاده وارداتی انجام شود.

سازمان زمین‌شناسی ایالات متحده در گزارش *The Mineral Industry of Iraq in 2020–2021*، واحدهای فولادی در بصره و اقلیم کردستان را معرفی کرده است. این اطلاعات تاریخی نشان می‌دهد حذف اقلیم از آمار صنعتی مورد استفاده می‌تواند تصویر ناقصی از جغرافیای صنعت فولاد ارائه کند؛ بااین‌حال، ظرفیت‌های درج‌شده در آن گزارش قدیمی، مبنای برآورد تولید جاری این فصل قرار نگرفته‌اند.

برای ارزیابی نقش تولید داخلی در تأمین بازار ساختمان، لازم است سه سطح از هم جدا شود: تولید فولاد و مواد میانی، تولید محصولات نوردشده، و ساخت سازه‌ها و مصنوعات فلزی. فرصت صادرات در هر سطح می‌تواند متفاوت باشد. توسعه نورد داخلی، برای مثال، ممکن است رقابت در محصول نهایی را افزایش دهد و هم‌زمان تقاضا برای برخی نهاده‌ها ایجاد کند. تشخیص وقوع و اندازه چنین تغییری، به داده‌های تولید و تجارت متناظر نیاز دارد و از ارقام تجمیعی به‌تنهایی قابل استنباط نیست.

۳-۵. کاشی، سرامیک، شیشه و شیرآلات؛ ضرورت تحلیل در سطح محصول

در منابع آماری بررسی‌شده برای این فصل، داده تفصیلی و همگنی که تولید جاری کاشی، چینی بهداشتی، شیشه ساختمانی و شیرآلات را به‌طور مستقل و با پوشش روشن نشان دهد، استخراج نشد. این محدودیت نباید به‌صورت «فقدان تولید داخلی» یا «وابستگی کامل به واردات» تفسیر شود.

در گروه کاشی و سرامیک، تفکیک محصولات اهمیت ویژه‌ای دارد. آجر و سایر محصولات رسی ساختمانی را نمی‌توان جایگزین آماری کاشی دیوار، سرامیک کف یا چینی بهداشتی کرد. علاوه بر مقدار تولید، اندازه، طراحی، جذب آب، مقاومت و ثبات کیفیت می‌تواند بر امکان جایگزینی تولید داخلی با کالای وارداتی اثر بگذارد. ازاین‌رو، حتی وجود تولید داخلی در یک گروه کلی، درباره تأمین همه بخش‌های بازار آن گروه اطلاعات کافی نمی‌دهد.

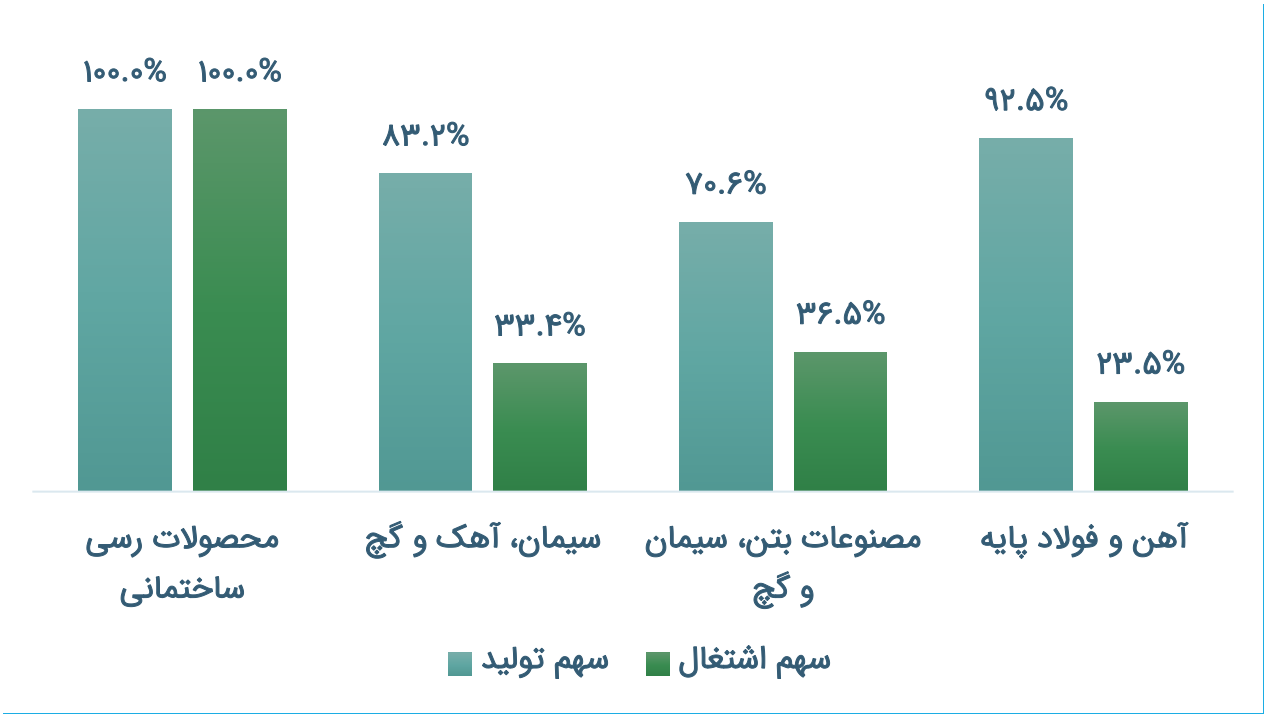
در شیشه، باید میان تولید شیشه اولیه و فرآوری آن تمایز گذاشت. برش، سکوریت‌کردن، لمینیت و تولید شیشه دوجداره می‌تواند با استفاده از شیشه اولیه وارداتی انجام شود. در این وضعیت، واردات ماده اولیه و عرضه داخلی محصول نهایی هم‌زمان وجود خواهد داشت. جمع‌زدن این مراحل بدون توجه به زنجیره تولید، خطر دوباره‌شماری را افزایش می‌دهد.

در شیرآلات و تجهیزات تأسیساتی نیز ساخت قطعات، مونتاژ و عرضه محصول کامل باید از یکدیگر تفکیک شود. همچنین همه شیرها و اتصالات ثبت‌شده در آمار صنعتی یا تجاری، کاربرد ساختمانی ندارند. تحلیل این بازار باید بر اقلام مرتبط با ساختمان متمرکز باشد و کیفیت آبکاری، دوام، استاندارد فنی و دسترسی به قطعات جایگزین را در کنار قیمت بررسی کند.

۳-۶. ساختار مالکیت و implications آن برای رقابت

بر پایه محاسبات داده‌های سازمان آمار عراق، سهم بخش خصوصی از ارزش تولید کالایی در فعالیت‌های منتخب با سهم آن از اشتغال یکسان نیست. نمودار زیر این تفاوت را در محدوده بنگاه‌های تحت پوشش نشان می‌دهد.

نمودار ۳-٤. سهم بخش خصوصی از ارزش تولید کالایی و اشتغال مزدبگیری در فعالیت‌های منتخب مرتبط با ساختمان در عراق، ۲۰۲۵؛ بنگاه‌های بزرگ، به‌استثنای اقلیم کردستان ـ درصد

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة الإحصاء الصناعی (۲۰۲۶). إحصاء المنشآت الصناعیة الکبیرة (التراکمی) لسنة 2025؛ محاسبات پژوهش.

تفاوت این دو سهم می‌تواند موضوع بررسی بیشتر درباره ترکیب فعالیت، فناوری و میزان بهره‌برداری واحدها باشد، اما به‌تنهایی برای نتیجه‌گیری درباره برتری بهره‌وری یا سودآوری یک بخش کافی نیست. ارزش تولید بیشتر به ازای هر شاغل ممکن است از تفاوت محصول و قیمت آن نیز تأثیر پذیرفته باشد.

از منظر ورود به بازار، شناخت ساختار مالکیت کمک می‌کند طرف‌های بالقوه همکاری دقیق‌تر شناسایی شوند. تولیدکننده داخلی می‌تواند رقیب عرضه‌کننده ایرانی باشد، اما در برخی حلقه‌ها ممکن است خریدار نهاده، تجهیزات یا خدمات فنی او نیز باشد. بنابراین، تحلیل رقابت باید رابطه میان حلقه‌های زنجیره را در نظر بگیرد و صرفاً به مقایسه محصولات نهایی محدود نشود.

۳-۷. حدود برآورد سهم تولید داخل و نتیجه تحلیلی فصل

برای برآورد نقش تولید داخلی در تأمین بازار، وجود رقم تولید به‌تنهایی کافی نیست. ابتدا باید مصرف ظاهری هر محصول از داده‌های هم‌دوره و هم‌پوشش محاسبه شود:

مصرف ظاهری = تولید داخلی + واردات - صادرات - افزایش موجودی

در صورت نبود اطلاعات موجودی، می‌توان از تقریب تولید به‌علاوه واردات منهای صادرات استفاده کرد، مشروط بر آنکه این محدودیت تصریح شود. بااین‌حال، حتی نسبت تولید به مصرف ظاهری نیز لزوماً سهم دقیق کالای داخلی از خرید مصرف‌کنندگان را نشان نمی‌دهد؛ زیرا بخشی از تولید ممکن است صادر شود.

«مصرف ظاهری» برآورد تراز کالایی است و با مصرف نهایی مشاهده‌شده تفاوت دارد. محاسبه آن مستلزم تطبیق سال، قلمرو جغرافیایی، تعریف محصول و واحد اندازه‌گیری است

جدول ۳-۲. حدود ارزیابی تأمین داخلی در گروه‌های اصلی مصالح و محصولات ساختمانی عراق

گروه محصول	مبنای موجود برای تحلیل	محدودیت اصلی در سنجش تأمین داخلی
سیمان، آهک و گچ	آمار ارزشی فعالیت صنعتی و سری مقداری سیمان	تفاوت سال، پوشش و تجمیع چند محصول
آجر و مصنوعات بتنی	اطلاعات فعالیت‌های صنعتی منتخب	پوشش ندادن همه اندازه‌های بنگاه و بازارهای محلی
فولاد و محصولات فلزی	آمار فعالیت فولاد پایه	نبود تفکیک کافی محصولات ساختمانی و پوشش اقلیم

گروه محصول	مبنای موجود برای تحلیل	محدودیت اصلی در سنجش تأمین داخلی
کاشی، سرامیک و چینی بهداشتی	شواهد محدود در منابع بررسی‌شده	نبود سری همگن تولید محصول نهایی
شیشه ساختمانی	لزوم تفکیک تولید اولیه و فرآوری	نبود تراز مشخص برای هر مرحله
شیرآلات و سایر محصولات تکمیلی	لزوم تفکیک کاربرد و مرحله تولید	نبود اطلاعات کافی درباره ساخت و مونتاژ

منبع: جمع‌بندی پژوهش بر اساس إحصاء المنشآت الصناعية الكبيرة (التراكمي) لسنة 2025، سازمان آمار و نظام اطلاعات جغرافیایی عراق، ۲۰۲۶؛ و The Mineral Industry of Iraq, 2023 tables-only release سازمان زمین‌شناسی ایالات متحده، ۲۰۲۵.

حاصل این بررسی آن است که ارزیابی بازار عراق باید تولید داخلی را به‌عنوان یکی از عوامل تعیین‌کننده فرصت صادرات در نظر بگیرد. در مصالح پایه، مقیاس عرضه و هزینه تحویل اهمیت بیشتری پیدا می‌کند؛ در فولاد، شناخت حلقه‌های تولید ضروری است؛ و در محصولات تکمیلی، تنوع، کیفیت و قابلیت جایگزینی باید در سطح محصول بررسی شود.

بر این اساس، فصل بعد به اندازه و ترکیب واردات می‌پردازد تا روشن شود در کنار تولید داخلی، چه کالاهایی، با چه ارزشی و از چه مبادی وارد عراق می‌شوند. تنها پس از کنار هم قرار گرفتن این شواهد می‌توان درباره اولویت‌های محصولی ایران و ظرفیت توسعه سهم بازار داوری مستندتری ارائه کرد.

۴. اندازه، روند و ترکیب واردات مصالح و محصولات ساختمانی عراق

بررسی تولید داخلی نشان داد که عراق در برخی حلقه‌های زنجیره ساختمان، به‌ویژه مصالح پایه، دارای فعالیت تولیدی است. بااین‌حال، وجود تولید داخلی به معنای حذف نیاز به واردات نیست. واردات می‌تواند برای جبران کمبود عرضه، تأمین محصولاتی با مشخصات متفاوت یا تهیه نهاده مورد نیاز تولیدکنندگان داخلی انجام شود. بنابراین، شناخت بازار مستلزم بررسی هم‌زمان اندازه واردات و ترکیب کالاهای وارداتی است.

این فصل، با استفاده از گزارش‌های رسمی واردات عراق، تغییرات ارزش واردات مجموعه‌ای مشخص از مصالح و محصولات مرتبط با ساختمان را در سال‌های ۲۰۲۴ و ۲۰۲۵ بررسی می‌کند. هدف آن است که روشن شود افزایش واردات در کدام گروه‌ها متمرکز بوده، چه تفاوتی میان مصالح پایه و محصولات تکمیلی وجود دارد و این تغییرات چه دلالتی برای تحلیل فرصت‌های صادراتی ایران دارد.

۴-۱. دامنه کالایی و مبنای آماری

سازمان آمار و نظام اطلاعات جغرافیایی عراق در گزارش‌های سالانه واردات، اطلاعات کالاها را به تفکیک کد ملی و کشور مبدأ منتشر می‌کند. گزارش سال ۲۰۲۵، منتشرشده در اوت ۲۰۲۶، مبنای آخرین سال این بررسی است و گزارش ۲۰۲۴ برای مقایسه استفاده شده است. مطابق روش‌شناسی این اسناد، اطلاعات از گمرک عراق دریافت می‌شود، پوشش آن شامل مبادی اقلیم کردستان نیست و ارزش واردات بر مبنای CIF[3] ثبت می‌شود.

[3] CIF: شامل ارزش کالا، بیمه و حمل تا مرز کشور واردکننده است. بنابراین، مقایسه مستقیم آن با ارزش صادرات ثبت‌شده بر مبنای FOB، بدون توجه به تفاوت ارزش‌گذاری، دقیق نیست.

برای جلوگیری از بزرگ‌نمایی اندازه بازار، کل فصل‌های فولاد، شیشه یا تجهیزات مکانیکی در محاسبات منظور نشده است. به‌جای آن، سبدی از ردیف‌های مرتبط انتخاب شده که دامنه آن در جدول ۱-۴ مشخص است. بااین‌حال، برخی ردیف‌ها همچنان کاربردهای مشترک ساختمانی و غیرساختمانی دارند؛ ازاین‌رو، حاصل محاسبات با عنوان «واردات سبد منتخب مصالح و محصولات ساختمانی» ارائه می‌شود، نه اندازه قطعی کل بازار ساختمان عراق.

جدول ٤-١. دامنه کالایی سبد منتخب مصالح و محصولات ساختمانی در بررسی واردات عراق

گروه تحلیلی	ردیف‌های مورد استفاده در گزارش عراق	ملاحظه اصلی
فولاد و سازه‌های فلزی	۷۲۱۴، ۷۲۱۶ و ۷۳۰۸	شامل میله‌ها، پروفیل‌ها و سازه‌های منتخب؛ کاربرد صرفاً ساختمانی همه اقلام قابل احراز نیست.
کاشی و پرسلان	کد ملی ۶۹۰۴۹۰۱۰ و ردیف ۶۹۰۷	انتخاب بر اساس شرح کالا در سند عراق
سنگ و سایر مصالح معدنی	۶۸۰۲، ۶۸۱۰، ۶۹۰۴ به‌استثنای ۶۹۰۴۹۰۱۰، و ۶۹۰۵	سنگ کارشده، مصنوعات بتنی و سایر اقلام رسی و سفالی
سیمان، کلینکر، گچ و آهک	۲۵۲۰، ۲۵۲۲ و ۲۵۲۳، به‌استثنای ۲۵۲۳۲۹۴۰	سیمان مخصوص چاه نفت از سبد حذف شده است.
شیشه منتخب	۷۰۰۵، ۷۰۰۷۱۹، ۷۰۰۷۲۹ و ۷۰۰۸	شیشه ایمنی مخصوص وسایل نقلیه حذف شده است.
لوازم بهداشتی سرامیکی و پلاستیکی	۶۹۱۰ و ۳۹۲۲	بدون تجمیع شیرآلات فلزی

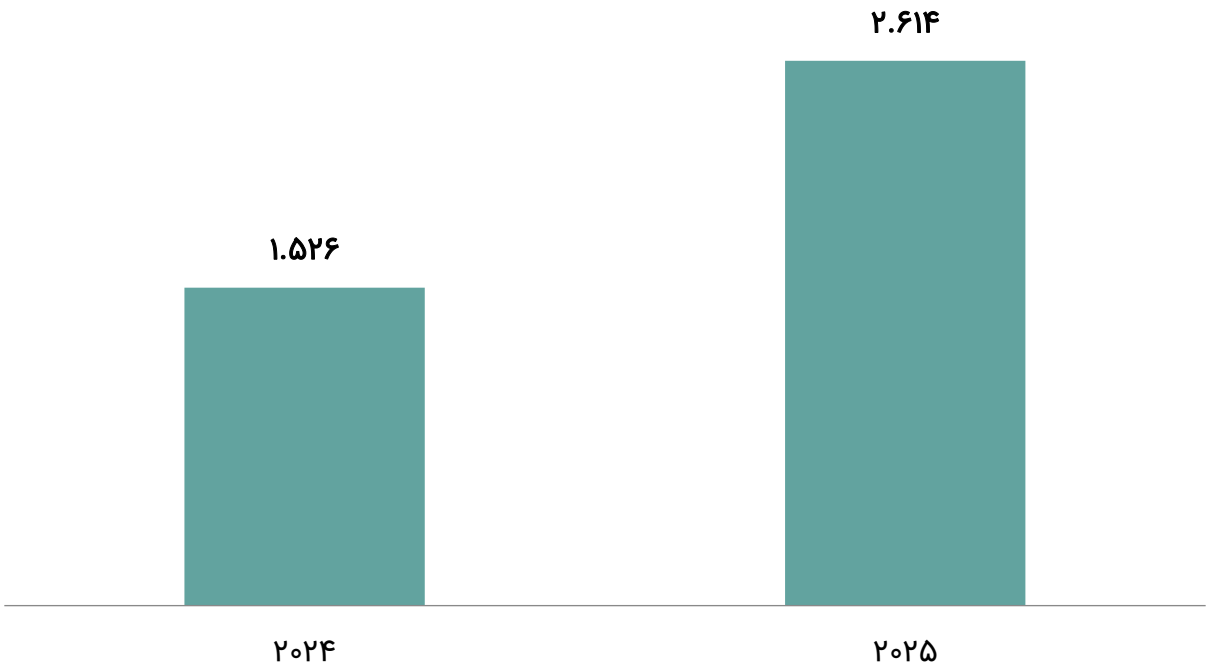
گروه تحلیلی	ردیف‌های مورد استفاده در گزارش عراق	ملاحظه اصلی
مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی	۳۹۲۵ و ۷۶۱۰	شامل مصنوعات ساختمانی و سازه‌ها و اجزای سازه آلومینیومی

منبع: تدوین پژوهش بر اساس هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، تقریر الاستیرادات 2024 و تقریر الاستیرادات 2025، جدول واردات به تفکیک کالا و کشور مبدأ.

۴-۲. اندازه واردات و تغییرات دوساله

بر پایه تجمیع ردیف‌های منتخب در گزارش‌های رسمی عراق، ارزش واردات این سبد از ۱،۵۲۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۴ به ۲،۶۱۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۵ افزایش یافته است. افزایش خالص، حدود ۱،۰۸۸ میلیارد دلار و نرخ رشد ارزش دلاری واردات ۷۱،۳ درصد بوده است.

نمودار ٤-١. ارزش واردات ثبت‌شده سبد منتخب مصالح و محصولات ساختمانی عراق در سال‌های ۲۰۲٤ و ۲۰۲۵، بدون اقلیم کردستان ـ میلیارد دلار، به قیمت جاری

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، تقریر الاستیرادات 2024و تقریر الاستیرادات 2025؛ محاسبات پژوهش.

این افزایش، گسترش ارزش معاملات ثبت‌شده در سبد مورد بررسی را نشان می‌دهد، اما برای استنباط رشد واقعی مصرف کافی نیست. تغییر قیمت، ترکیب کالاها، زمان ورود محموله‌های پروژه‌ای و تغییر در ثبت یا پوشش اطلاعات گمرکی می‌تواند بر ارزش سالانه اثر بگذارد. سهم هریک از این عوامل با داده‌های مورد استفاده در این فصل برآورد نشده است.

از منظر اقتصادی، پرسش اصلی آن است که افزایش واردات میان گروه‌ها چگونه توزیع شده است. رشد هم‌زمان و متناسب همه محصولات می‌توانست تصویری متفاوت از رشد متمرکز در چند گروه ارائه کند. داده‌های این بررسی، وضعیت دوم را نشان می‌دهد: افزایش واردات عمدتاً در برخی محصولات تکمیلی و ساختمانی متمرکز بوده و اقلام فولادی منتخب مسیر متفاوتی داشته‌اند.

۴-۳. ترکیب واردات و گروه‌های مؤثر بر افزایش آن

بر اساس محاسبات پژوهش از جداول تفصیلی واردات عراق، کاشی و پرسلان با ۸۹۳٫۱۷ میلیون دلار، بزرگ‌ترین گروه سبد منتخب در سال ۲۰۲۵ بوده است. پس از آن، فولاد و سازه‌های فلزی منتخب و مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی قرار گرفته‌اند.

جدول ٤-۲. ارزش و ترکیب واردات سبد منتخب مصالح و محصولات ساختمانی عراق در سال‌های ۲۰۲٤ و ۲۰۲۵، بدون اقلیم کردستان

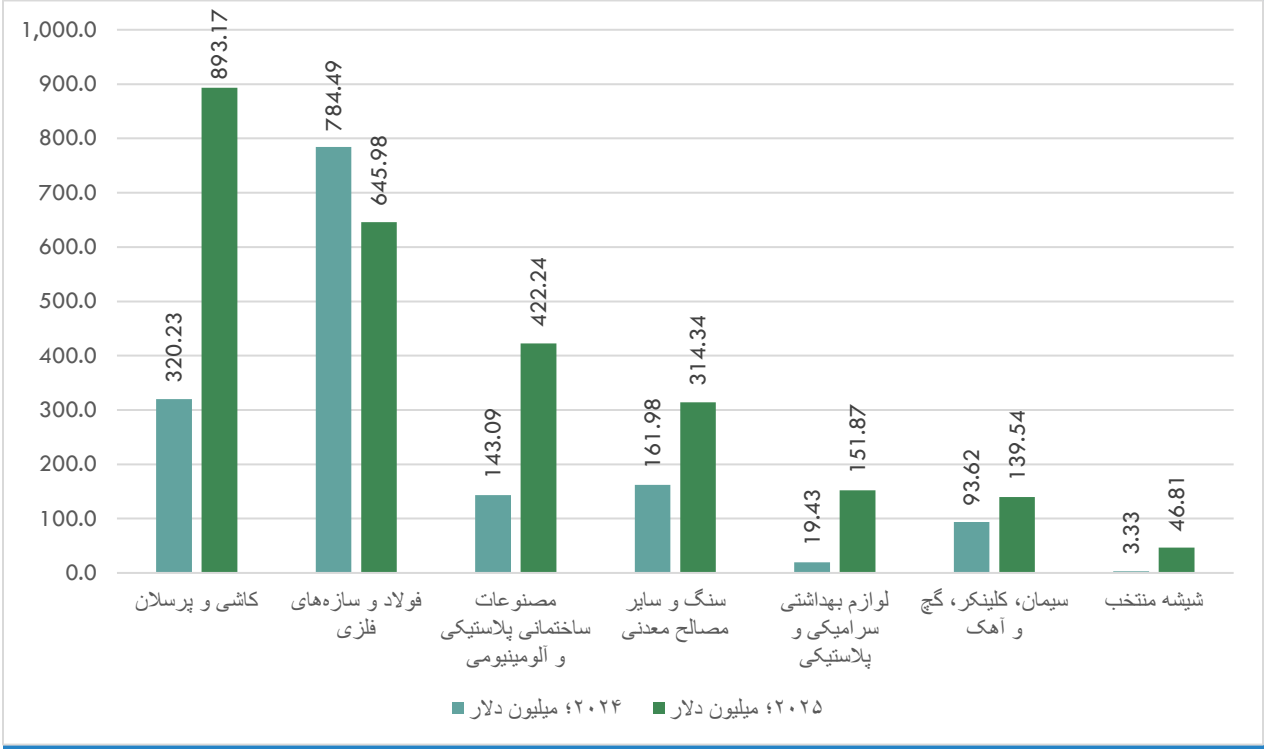
گروه محصول	۲۰۲٤؛ میلیون دلار	۲۰۲۵؛ میلیون دلار	تغییر سالانه؛ درصد	سهم از سبد در ۲۰۲۵؛ درصد
کاشی و پرسلان	۳۲۰٫۲۳	۸۹۳٫۱۷	۱۷۸٫۹	۳۴٫۱۷
فولاد و سازه‌های فلزی منتخب	۷۸۴٫۴۹	۶۴۵٫۹۸	−۱۷٫۷	۲۴٫۷۱
مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی	۱۴۳٫۰۹	۴۲۲٫۲۴	۱۹۵٫۱	۱۶٫۱۵
سنگ و سایر مصالح معدنی	۱۶۱٫۹۸	۳۱۴٫۳۴	۹۴٫۱	۱۲٫۰۳
لوازم بهداشتی سرامیکی و پلاستیکی	۱۹٫۴۳	۱۵۱٫۸۷	۶۸۱٫۷	۵٫۸۱
سیمان، کلینکر، گچ و آهک منتخب	۹۳٫۶۲	۱۳۹٫۵۴	۴۹٫۰	۵٫۳۴
شیشه منتخب	۳٫۳۳	۴۶٫۸۱	۱٬۳۰۴٫۷	۱٫۷۹

گروه محصول	۲۰۲٤؛ میلیون دلار	۲۰۲۵؛ میلیون دلار	تغییر سالانه؛ درصد	سهم از سبد در ۲۰۲۵؛ درصد
مجموع سبد منتخب	**۱،۵۲٦،۱۸**	**۲،٦۱۳،۹۵**	**۷۱،۳**	**۱۰۰،۰۰**

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، تقریر الاستیرادات 2024 و تقریر الاستیرادات 2025؛ محاسبات پژوهش.

یادداشت: سهم‌ها مربوط به سبد تعریف‌شده در جدول ۱-۴ هستند؛ نه کل واردات عراق یا کل مصرف مصالح ساختمانی. اختلاف احتمالی جمع ارقام نمایشی ناشی از گرد کردن است.

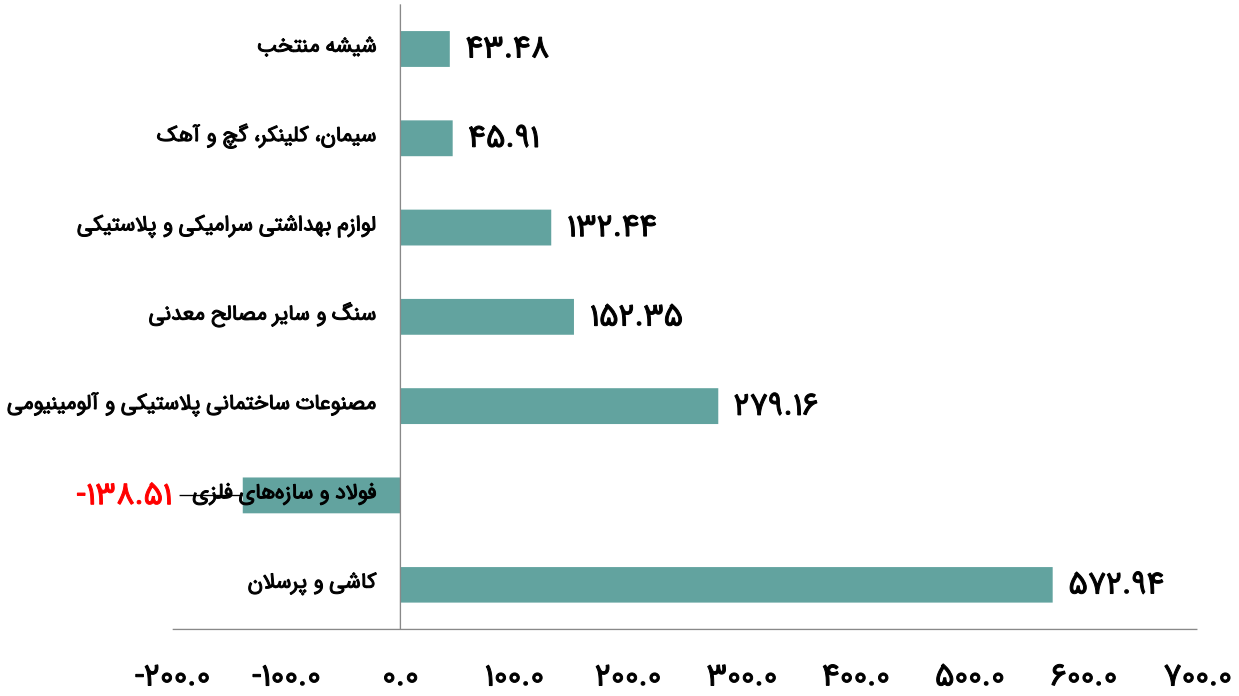
نمودار ٤-۲. مقایسه ارزش واردات گروه‌های منتخب مصالح و محصولات ساختمانی عراق در سال‌های ۲۰۲٤ و ۲۰۲۵، بدون اقلیم کردستان ـ میلیون دلار

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، تقریر الاستیرادات 2024 و تقریر الاستیرادات 2025؛ محاسبات پژوهش.

برای تشخیص منشأ افزایش واردات، تغییر مطلق ارزش از نرخ رشد به‌تنهایی گویاتر است. کاشی و پرسلان با افزایش ۵۷۲٫۹۴ میلیون دلاری، حدود ۵۲٫۷ درصد افزایش خالص سبد را توضیح می‌دهد. مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی نیز ۲۷۹٫۱۶ میلیون دلار افزایش داشته‌اند. در مقابل، کاهش ۱۳۸٫۵۱ میلیون دلاری اقلام فولادی منتخب، بخشی از افزایش سایر گروه‌ها را خنثی کرده است.

نمودار ٤-٣. تغییر مطلق ارزش واردات گروه‌های منتخب مصالح و محصولات ساختمانی عراق در سال ۲۰۲۵ نسبت به ۲۰۲٤، بدون اقلیم کردستان ـ میلیون دلار

منبع: هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات التجارة، تقرير الاستيرادات 2024 و تقرير الاستيرادات 2025؛ محاسبات پژوهش.

این ترکیب، بررسی دقیق‌تر محصولات تکمیلی ساختمان را توجیه می‌کند؛ اما به‌تنهایی اثبات نمی‌کند که ساخت‌وساز عراق از مرحله اجرای سازه به مرحله تکمیل منتقل شده است. آزمون چنین برداشتی به اطلاعات پیشرفت پروژه‌ها، موجودی کالا و مقادیر وارداتی نیاز دارد. همچنین رشدهای بسیار بزرگ در شیشه و لوازم بهداشتی باید با توجه به کوچک بودن مقدار پایه و احتمال تغییر نحوه ثبت بررسی شوند و نباید مبنای پیش‌بینی مکانیکی سال‌های بعد قرار گیرند.

۴-۴. فولاد؛ تفاوت روند میان میله‌ها، پروفیل‌ها و سازه‌ها

بر اساس ردیف‌های تفصیلی دو گزارش واردات، کاهش مجموع اقلام فولادی منتخب به معنای کاهش همه اجزای این گروه نیست. واردات پروفیل‌های آهن و فولاد غیرممزوج افزایش یافته، درحالی‌که واردات میله‌ها و سازه‌ها و اجزای سازه کاهش داشته است.

جدول ٤-٣. ارزش واردات ردیف‌های منتخب فولادی عراق در سال‌های ۲۰۲٤ و ۲۰۲۵، بدون اقلیم کردستان

ردیف	شرح مختصر	۲۰۲٤؛ میلیون دلار	۲۰۲۵؛ میلیون دلار
۷۲۱٤	میله‌های آهن و فولاد غیرممزوج، مطابق دامنه ردیف	۲۵۴٫۶۲	۱۷۷٫۹۱
۷۲۱٦	پروفیل‌های آهن و فولاد غیرممزوج	۶۲٫۵۲	۱۹۸٫۰۶
۷۳۰۸	سازه‌ها و اجزای سازه آهنی یا فولادی	۴۶۷٫۳۵	۲۷۰٫۰۱
مجموع	**اقلام فولادی منتخب**	**۷۸٤٫٤۹**	**٦٤٥٫۹۸**

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، تقریر الاستیرادات 2024 و تقریر الاستیرادات 2025؛ محاسبات پژوهش.

تفاوت مسیر این اقلام نشان می‌دهد تعبیر کلی «رشد» یا «افت بازار فولاد عراق» برای تصمیم صادراتی کافی نیست. تقاضای پروفیل، میله و سازه آماده می‌تواند تحت تأثیر پروژه‌ها، فناوری ساخت و امکان تأمین داخلی متفاوت باشد. به‌ویژه در سازه‌ها، زمان ورود چند محموله بزرگ ممکن است مقایسه سالانه را جابه‌جا کند.

در پیوند با فصل تولید داخلی، کاهش واردات میله‌ها را نمی‌توان بدون شواهد تکمیلی به جانشینی تولید داخل نسبت داد. تغییر قیمت، موجودی، زمان خرید یا مبدأ ثبت نیز می‌تواند مؤثر باشد. برای ارزیابی فرصت ایران، باید در فصل‌های بعد این روند با ترکیب تأمین‌کنندگان و مشخصات محصولات صادراتی ایران تطبیق داده شود.

۴-۵. محصولات تکمیلی؛ اهمیت تنوع کالا و دقت در طبقه‌بندی

در گروه کاشی و پرسلان، مقیاس واردات ثبت‌شده اهمیت این حوزه را در سبد مورد بررسی نشان می‌دهد. بااین‌حال، ارزش کل واردات درباره توزیع تقاضا میان محصولات اقتصادی، میان‌قیمت و گران‌قیمت اطلاعات کافی نمی‌دهد. اندازه، طرح، کیفیت سطح، جذب آب، مقاومت و ثبات تأمین از عواملی هستند که باید در ارزیابی تجاری این بازار بررسی شوند.

در مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی نیز افزایش واردات نباید صرفاً به بازار در و پنجره نسبت داده شود. ردیف‌های انتخاب‌شده مجموعه متنوع‌تری از مصنوعات و اجزای ساختمانی را در بر می‌گیرند. بنابراین، شناسایی فرصت برای یک تولیدکننده ایرانی به تفکیک دقیق‌تر محصول نیاز دارد.

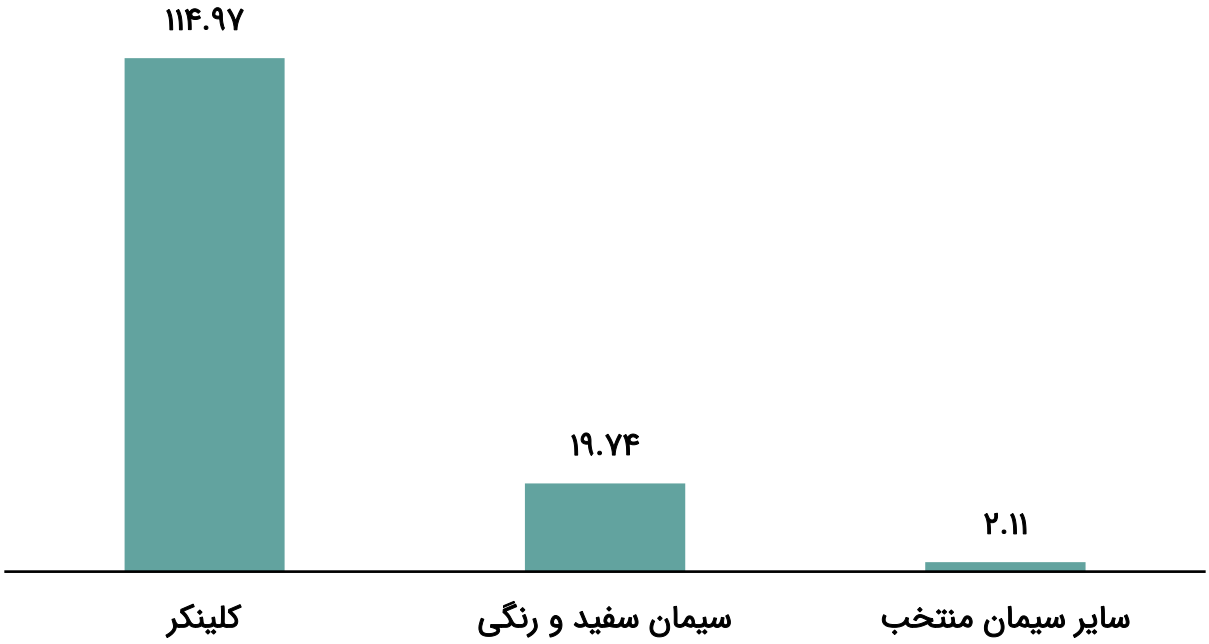
در شیشه، اقلام مخصوص وسایل نقلیه از سبد حذف شده‌اند، اما میان شیشه اولیه و فرآوری‌شده همچنان باید تمایز گذاشت. واردات شیشه اولیه می‌تواند نهاده فعالیت واحدهای فرآوری داخلی باشد. در چنین حالتی، فروش ماده اولیه و فروش محصول نهایی دو مسیر تجاری متفاوت‌اند و نباید به‌عنوان یک بازار واحد ارزیابی شوند.

شیرآلات نیز نیازمند احتیاط جداگانه است. در گزارش ۲۰۲۵، کد ملی ۸۴۸۱۴۰۱۰ با شرح «انواع شیر آب» و ارزش حدود ۴۵۶٫۶ هزار دلار درج شده است. این رقم، صرفاً ارزش همان ردیف است و اندازه کل بازار شیرآلات ساختمانی محسوب نمی‌شود. از سوی دیگر، جمع کل ردیف ۸۴۸۱ شامل شیرها، سوپاپ‌ها و قطعات دارای کاربرد صنعتی است. به همین دلیل، داده‌های این ردیف در شیت مکمل اکسل ارائه شده، اما در مجموع سبد اصلی وارد نشده است.

۴-۶. سیمان و کلینکر؛ واردات نهاده در کنار تولید داخلی

بر اساس تفکیک کالاها در گزارش واردات ۲۰۲۵ عراق، بخش عمده ارزش واردات سیمان و کلینکر منتخب به کلینکر اختصاص دارد. واردات کلینکر حدود ۱۱۴٫۹۷ میلیون دلار بوده و نزدیک به ۸۴ درصد ارزش این زیرگروه را تشکیل داده است. در این محاسبه، گچ و آهک منظور نشده و سیمان مخصوص چاه نفت نیز حذف شده است.

نمودار ٤-٤. ترکیب ارزش واردات سیمان و کلینکر منتخب عراق در سال ۲۰۲۵، بدون اقلیم کردستان و با حذف سیمان مخصوص چاه نفت ـ میلیون دلار

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، (۲۰۲۶). تقریر الاستیرادات 2025؛ محاسبات پژوهش.

این تفکیک برای ارتباط دادن آمار تجارت با یافته‌های فصل سوم اهمیت دارد. واردات کلینکر، به‌عنوان نهاده تولید سیمان، می‌تواند در کنار تولید داخلی سیمان وجود داشته باشد. بنابراین، جمع واردات کلینکر و سیمان نهایی را نمی‌توان مستقیماً نشانه کمبود سیمان آماده مصرف دانست.

از منظر توسعه صادرات، این وضعیت بررسی دو مسیر را ضروری می‌کند: فروش نهاده به تولیدکننده عراقی و فروش محصول نهایی به بازار مصرف. طرف معامله، معیار قیمت‌گذاری، هزینه حمل و الزامات قرارداد در این دو مسیر متفاوت است. وجود واردات کلینکر، زمینه بررسی مسیر نخست را فراهم می‌کند، اما انتخاب آن برای بنگاه ایرانی به ارزیابی هزینه تحویل و شرایط خرید واحد مقصد نیاز دارد.

۴-۷. دلالت‌های ترکیب واردات برای ادامه تحلیل بازار

بررسی دوساله نشان می‌دهد فرصت‌های بازار عراق میان گروه‌های محصولی یکسان توزیع نشده است. کاشی و پرسلان و برخی مصنوعات تکمیلی، افزایش ارزش واردات قابل توجهی داشته‌اند؛ در مقابل، گروه فولادی منتخب در مجموع کاهش یافته، هرچند پروفیل‌ها برخلاف سایر اجزای آن رشد کرده‌اند. این تفاوت‌ها ضرورت انتخاب محصول در سطحی دقیق‌تر از عنوان کلی «مصالح ساختمانی» را نشان می‌دهد.

همچنین، بخشی از واردات با فعالیت تولیدکنندگان داخلی ارتباط دارد. نمونه کلینکر نشان می‌دهد توسعه تولید در عراق الزاماً همه فرصت‌های صادراتی را محدود نمی‌کند؛ ممکن است نوع تقاضا را از محصول نهایی به نهاده یا محصول میانی تغییر دهد. در شیشه و برخی مصنوعات ساختمانی نیز بررسی این رابطه می‌تواند برای شناخت مشتری بالقوه مفید باشد.

بااین‌حال، بزرگ بودن واردات یا رشد سریع آن، به‌تنهایی به معنای امکان تصاحب بازار توسط ایران نیست. برای رسیدن به چنین نتیجه‌ای باید جایگاه رقبا، مشخصات محصول، هزینه تحویل و توان تأمین پایدار ایران بررسی شود. بر همین مبنا، فصل بعد ساختار رقابت و کشورهای تأمین‌کننده را تحلیل می‌کند تا مشخص شود افزایش واردات در اختیار کدام عرضه‌کنندگان قرار گرفته و ایران در چه بخش‌هایی امکان حضور یا توسعه سهم دارد.

۵. کشورهای تأمین‌کننده و ساختار رقابت در واردات محصولات منتخب ساختمانی عراق

۵-۱. چارچوب بررسی کشورهای رقیب

بررسی اندازه و ترکیب واردات عراق در فصل چهارم نشان داد که فرصت صادراتی محصولات ساختمانی باید در سطح گروه‌های کالایی ارزیابی شود. گام بعدی، شناسایی کشورهایی است که این تقاضای وارداتی را تأمین می‌کنند. شناخت ترکیب تأمین‌کنندگان مشخص می‌کند که ایران در هر گروه با چه رقبایی مواجه است، چه فاصله‌ای با آن‌ها دارد و در کدام محصولات، حفظ موقعیت موجود یا توسعه حضور به بررسی بیشتری نیاز دارد.

مبنای این فصل، گزارش‌های «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۴» و «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵» منتشرشده توسط هیأت آمار و سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی عراق است. برای حفظ قابلیت مقایسه، همان سبد منتخب فصل چهارم در هفت گروه بررسی می‌شود: فولاد و سازه‌های فلزی؛ کاشی و پرسلان؛ سنگ و سایر مصالح معدنی؛ سیمان، کلینکر، گچ و آهک؛ شیشه منتخب؛ لوازم بهداشتی سرامیکی و پلاستیکی؛ و مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی.

در تفسیر نتایج باید توجه داشت که آمار این گزارش‌ها اقلیم کردستان را پوشش نمی‌دهد. همچنین، سهم کشورها از ارزش واردات سبد منتخب محاسبه شده است؛ بنابراین، این سهم‌ها معادل سهم از کل بازار عراق، شامل تولید داخلی، نیستند. گروه عمومی شیرآلات نیز به دلیل اختلاط مصارف ساختمانی و صنعتی در ردیف تعرفه مربوط، در محاسبات تجمیعی این سبد منظور نشده است.

تفکیک جغرافیایی گزارش‌های عراق بر اساس «کشور مبدأ» انجام شده و لزوماً کشور ارسال‌کننده، واسطه تجاری یا محل استقرار فروشنده را نشان نمی‌دهد. ردیف‌های تجمیعی مانند «مبادی متعدد» و «اتحادیه اروپا» نیز به کشور مشخصی تخصیص داده نشده‌اند و در مجموع واردات باقی مانده‌اند.

ارزش واردات در گزارش‌های مورد استفاده بر مبنای CIF ، شامل ارزش کالا، بیمه و کرایه حمل تا مرز ورودی کشور واردکننده، ثبت شده است. بنابراین، مقایسه مستقیم آن با آمار صادرات ایران بر مبنای FOB مستلزم توجه به تفاوت ارزش‌گذاری و سایر تفاوت‌های آماری است.

۵-۲. جایگاه کشورهای اصلی و تغییر ترکیب واردات

بر اساس گزارش‌های واردات هیأت آمار عراق، ارزش واردات سبد منتخب محصولات ساختمانی از حدود ۱،۵۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۴ به ۲،۶۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۵ افزایش یافته است. همراه با این افزایش، جایگاه نسبی کشورهای تأمین‌کننده نیز تغییر کرده است. ایران در سال ۲۰۲۴ بزرگ‌ترین مبدأ واردات این سبد بود، اما در سال ۲۰۲۵ چین در جایگاه نخست قرار گرفت و ایران و هند رتبه‌های دوم و سوم را به خود اختصاص دادند.

جدول ۵-۱. ارزش و سهم مبادی اصلی در واردات سبد منتخب محصولات ساختمانی عراق، بدون اقلیم کردستان، در سال‌های ۲۰۲٤ و ۲۰۲۵. واحد ارزش: میلیون دلار جاری؛ واحد سهم: درصد.

مبدأ	ارزش واردات ۲۰۲٤	سهم ۲۰۲٤	ارزش واردات ۲۰۲۵	سهم ۲۰۲۵
چین	۳۳۵،۲۵	۲۱،۹۷	۱،۰۰۲،۲۳	۳۸،۳۴
ایران	۶۴۳،۳۲	۴۲،۱۵	۹۴۵،۶۲	۳۶،۱۸
هند	۱۱۷،۵۷	۷،۷۰	۴۰۵،۲۷	۱۵،۵۰
امارات متحده عربی	۱۹۴،۲۶	۱۲،۷۳	۵۶،۵۸	۲،۱۶
عربستان سعودی	۸۰،۲۷	۵،۲۶	۵۵،۷۶	۲،۱۳
ایتالیا	۱۴،۲۳	۰،۹۳	۳۲،۹۱	۱،۲۶
اسپانیا	۲،۴۸	۰،۱۶	۲۳،۳۱	۰،۸۹

مبدأ	ارزش واردات ۲۰۲٤	سهم ۲۰۲٤	ارزش واردات ۲۰۲۵	سهم ۲۰۲۵
مصر	۱٫۲۸	۰٫۰۸	۱۷٫۷۸	۰٫۶۸
اردن	۲۱٫۲۳	۱٫۳۹	۱۷٫۷۲	۰٫۶۸
سایر مبادی و ردیف‌های غیرکشوری	۱۱۶٫۲۸	۷٫۶۲	۵۶٫۷۷	۲٫۱۷
جمع سبد منتخب	**۱٫۵۲٦٫۱۸**	**۱۰۰٫۰۰**	**۲٫٦۱۳٫۹۵**	**۱۰۰٫۰۰**

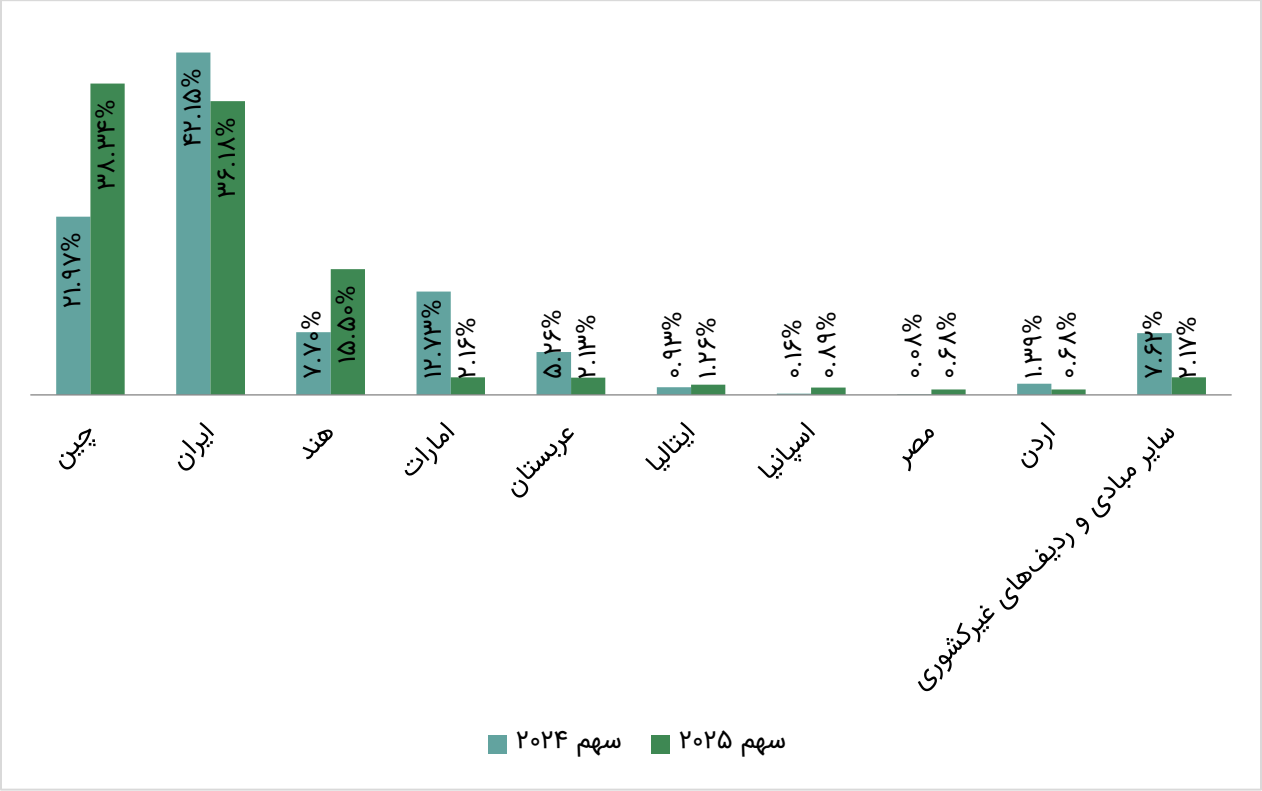
منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۴» و «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

یادداشت: اختلاف احتمالی جمع سهم‌ها با ۱۰۰ درصد ناشی از گرد کردن ارقام است.

محاسبات مبتنی بر این گزارش‌ها نشان می‌دهد که چین، ایران و هند در سال ۲۰۲۵ مجموعاً حدود ۹۰ درصد ارزش واردات سبد منتخب را تأمین کرده‌اند. بااین‌حال، سرعت افزایش واردات از این کشورها متفاوت بوده است. ارزش واردات از چین تقریباً سه برابر و از هند حدود ۳٫۴ برابر شده، درحالی‌که واردات از ایران حدود ۴۷ درصد افزایش یافته است. در نتیجه، سهم ایران با وجود افزایش ارزش واردات از این کشور، از ۴۲٫۱۵ به ۳۶٫۱۸ درصد کاهش یافته است.

این تفاوت برای ارزیابی موقعیت ایران اهمیت دارد. کاهش سهم در این دوره به معنای کاهش مطلق ارزش فروش ثبت‌شده نیست؛ بلکه نشان می‌دهد رشد واردات از ایران از رشد مجموع سبد و به‌ویژه رشد واردات از چین و هند کندتر بوده است. سهم چین حدود ۱۶٫۳۷ واحد درصد و سهم هند حدود ۷٫۸۰ واحد درصد افزایش یافته، درحالی‌که سهم ایران حدود ۵٫۹۸ واحد درصد کاهش داشته است.

نمودار ۵-۱. سهم مبادی اصلی از ارزش واردات سبد منتخب محصولات ساختمانی عراق، بدون اقلیم کردستان، در سال‌های ۲۰۲٤ و ۲۰۲۵ — درصد

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۴» و «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

البته تغییر سهم در مجموع سبد، به‌تنهایی برای داوری درباره رقابت‌پذیری کافی نیست. سهم تجمیعی هر کشور علاوه بر عملکرد آن در هر محصول، از تغییر وزن محصولات در واردات عراق نیز تأثیر می‌پذیرد. چنانچه واردات گروهی که چین در آن حضور گسترده‌تری دارد سریع‌تر رشد کند، سهم کلی چین می‌تواند افزایش یابد، حتی بدون آنکه جایگاه ایران در همه گروه‌ها تضعیف شده باشد. ازاین‌رو، بررسی رقابت در سطح گروه‌های کالایی ضروری است.

۵-۳. تمرکز مبادی واردات و تفاوت میان گروه‌های کالایی

بر اساس داده‌های تفصیلی گزارش «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»، تأمین وارداتی محصولات منتخب ساختمانی عراق در بیشتر گروه‌ها به تعداد محدودی از کشورها متکی است. برای مقایسه این وضعیت، سهم سه کشور نخست از کل ارزش واردات هر گروه محاسبه شده است.

جدول ۵-۲. کشورهای اصلی تأمین‌کننده و سهم سه کشور نخست از واردات گروه‌های منتخب ساختمانی عراق، بدون اقلیم کردستان، در سال ۲۰۲۵. واحد: درصد

گروه کالایی	کشور نخست و سهم	کشور دوم و سهم	کشور سوم و سهم	سهم مجموع سه کشور
فولاد و سازه‌های فلزی	ایران؛ ۴۵٫۲۱	چین؛ ۴۲٫۸۸	امارات؛ ۳٫۴۷	۹۱٫۵۶
کاشی و پرسلان	ایران؛ ۴۳٫۰۲	هند؛ ۳۷٫۳۴	چین؛ ۹٫۷۳	۹۰٫۰۹
سنگ و سایر مصالح معدنی	ایران؛ ۴۰٫۰۷	چین؛ ۲۳٫۸۴	هند؛ ۱۶٫۳۳	۸۰٫۲۴
سیمان، کلینکر، گچ و آهک	ایران؛ ۷۹٫۹۱	امارات؛ ۹٫۵۶	عربستان؛ ۸٫۳۵	۹۷٫۸۲
شیشه منتخب	ایران؛ ۵۷٫۲۲	چین؛ ۳۲٫۵۸	عربستان؛ ۴٫۳۳	۹۴٫۱۳
لوازم بهداشتی سرامیکی و پلاستیکی	چین؛ ۹۴٫۳۷	هند؛ ۱٫۹۳	ایران؛ ۱٫۷۱	۹۸٫۰۱
مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی	چین؛ ۹۵٫۳۴	عربستان؛ ۰٫۹۹	ایران؛ ۰٫۶۰	۹۶٫۹۳

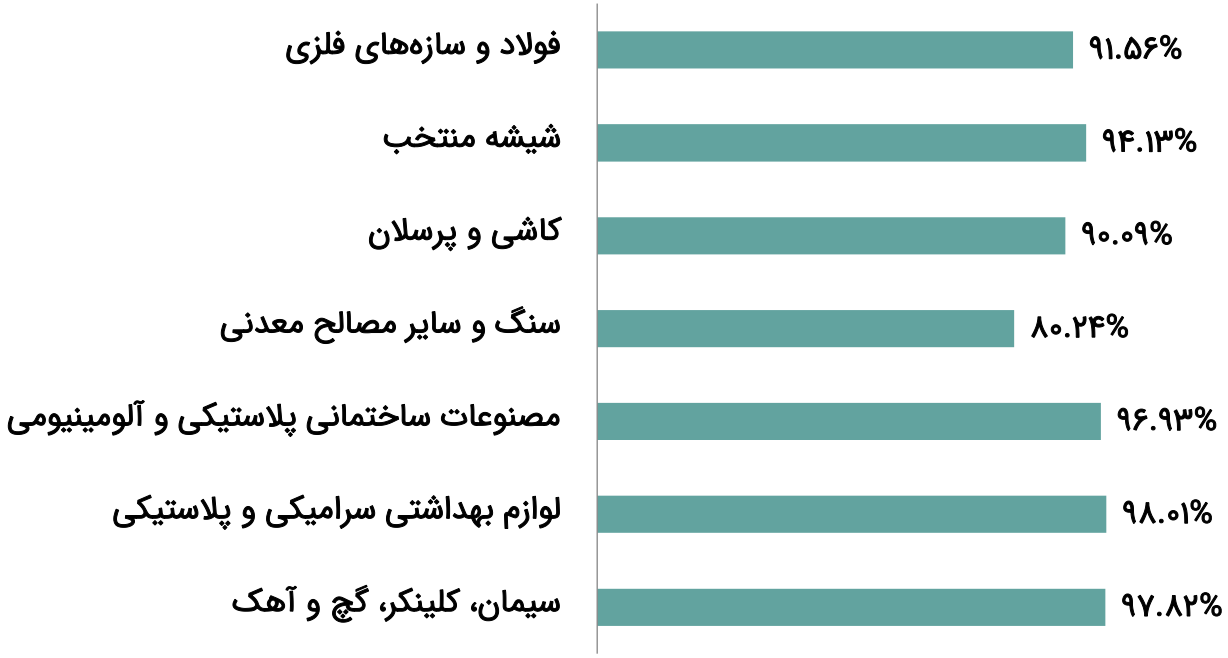
منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

یادداشت: مخرج محاسبه سهم، کل واردات هر گروه، شامل ردیف‌های غیرکشوری، است.

مطابق جدول ۲-۵، سهم سه کشور نخست در شش گروه از هفت گروه بررسی‌شده بیش از ۹۰ درصد است. گروه سنگ و سایر مصالح معدنی، با سهم حدود ۸۰ درصدی سه کشور نخست، تنوع بیشتری در مبادی واردات دارد. در مقابل، واردات لوازم بهداشتی و مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی عمدتاً از چین تأمین شده است.

تمرکز مبادی واردات می‌تواند اهمیت حفظ روابط تجاری و استمرار عرضه از کشورهای اصلی را افزایش دهد؛ اما از این شاخص نمی‌توان مستقیماً درباره شدت رقابت یا قدرت قیمت‌گذاری نتیجه گرفت. ممکن است شمار زیادی بنگاه مستقل از یک کشور در بازار حضور داشته باشند. بنابراین، تمرکز در سطح کشور مبدأ الزاماً به معنای انحصار در سطح بنگاه نیست.

نمودار ۵-۲. سهم سه کشور اصلی تأمین‌کننده از ارزش واردات گروه‌های منتخب محصولات ساختمانی عراق، بدون اقلیم کردستان، در سال ۲۰۲۵ — درصد

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

۵-۴. کاشی و پرسلان؛ جایگاه نخست ایران و فاصله محدود با هند

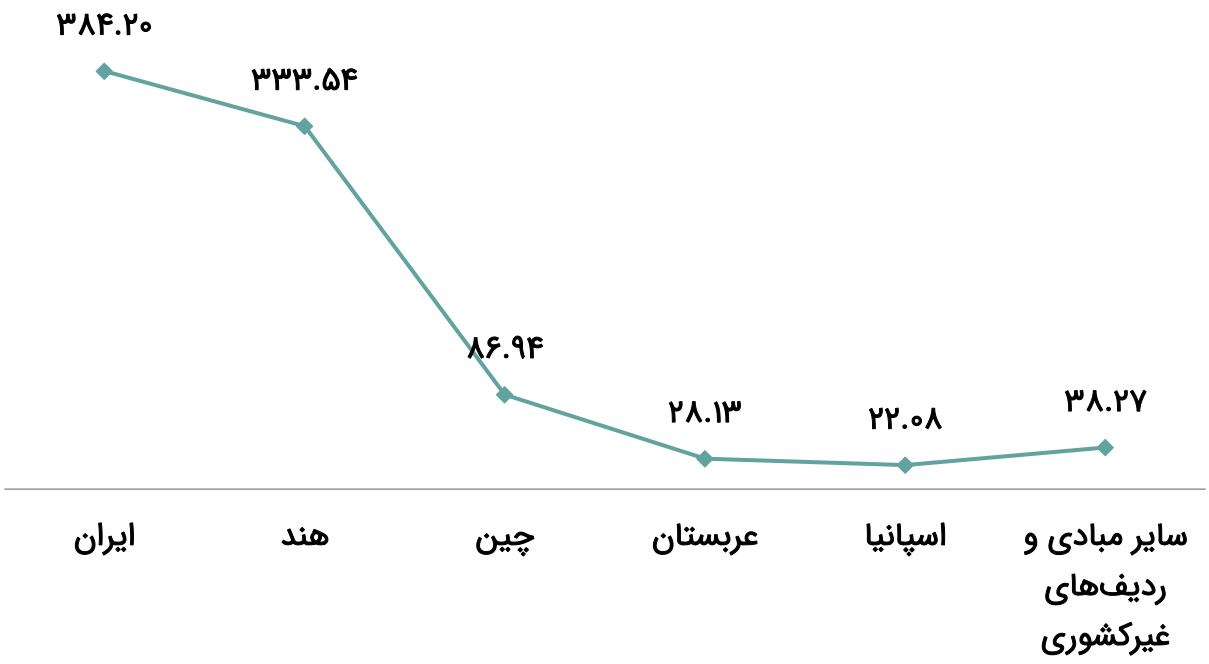
بر اساس گزارش واردات سال ۲۰۲۵ هیأت آمار عراق، ارزش واردات گروه منتخب کاشی و پرسلان حدود ۸۹۳٫۱۷ میلیون دلار بوده است. ایران با ۳۸۴٫۲۰ میلیون دلار، هند با ۳۳۳٫۵۴ میلیون دلار و چین با ۸۶٫۹۴ میلیون دلار، سه مبدأ اصلی این واردات بوده‌اند. سهم این کشورها به‌ترتیب ۴۳٫۰۲، ۳۷٫۳۴ و ۹٫۷۳ درصد است.

ایران در این گروه جایگاه نخست را در اختیار دارد، اما فاصله سهم آن با هند حدود ۵٫۶۸ واحد درصد است. این فاصله نشان می‌دهد که بررسی موقعیت ایران در کاشی و پرسلان باید با توجه ویژه به عملکرد هند انجام شود. حضور گسترده هند، این کشور را به یکی از مهم‌ترین مبادی مقایسه برای بررسی ترکیب محصول، قیمت تحویل‌شده و شرایط عرضه تبدیل می‌کند.

بااین‌حال، نزدیکی سهم‌های ارزش‌محور به‌تنهایی مشخص نمی‌کند که محصولات دو کشور تا چه اندازه جانشین مستقیم یکدیگرند. تفاوت در ابعاد، نوع پوشش، کیفیت، طراحی یا رده قیمتی می‌تواند بر ارزش واردات اثر بگذارد. بنابراین، نسبت دادن جایگاه هند صرفاً به قیمت پایین‌تر یا جایگاه ایران صرفاً به نزدیکی جغرافیایی، بدون شواهد تکمیلی قابل دفاع نیست.

در گزارش مذکور، عربستان با حدود ۲۸٫۱۳ میلیون دلار و اسپانیا با ۲۲٫۰۸ میلیون دلار در رتبه‌های بعدی قرار دارند. سهم محدودتر این کشورها در مجموع گروه نیز لزوماً به معنای حضور کم‌اهمیت آن‌ها در همه بخش‌های بازار نیست. برای تشخیص جایگاه تأمین‌کنندگان در محصولات تخصصی یا رده‌های کیفی متفاوت، بررسی ریزکالا و اطلاعات بازار ضروری است.

نمودار ۵-۳. ارزش واردات گروه منتخب کاشی و پرسلان[۴] عراق به تفکیک مبادی اصلی، بدون اقلیم کردستان، در سال ۲۰۲۵ — میلیون دلار جاری

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات التجارة، «تقرير الاستيرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

[۴] دامنه کاشی و پرسلان مطابق سبد فصل چهارم است و ردیف ملی ۶۹۰۴۹۰۱۰ را بر اساس شرح کالای درج‌شده در گزارش عراق، همراه با ردیف‌های ذیل ۶۹۰۷، دربر می‌گیرد. هنگام تطبیق با پایگاه‌های بین‌المللی باید تفاوت میان کد ملی و طبقه‌بندی هماهنگ‌شده کالا بررسی شود.

۵-۵. فولاد و سازه‌های فلزی؛ رقابت نزدیک ایران و چین

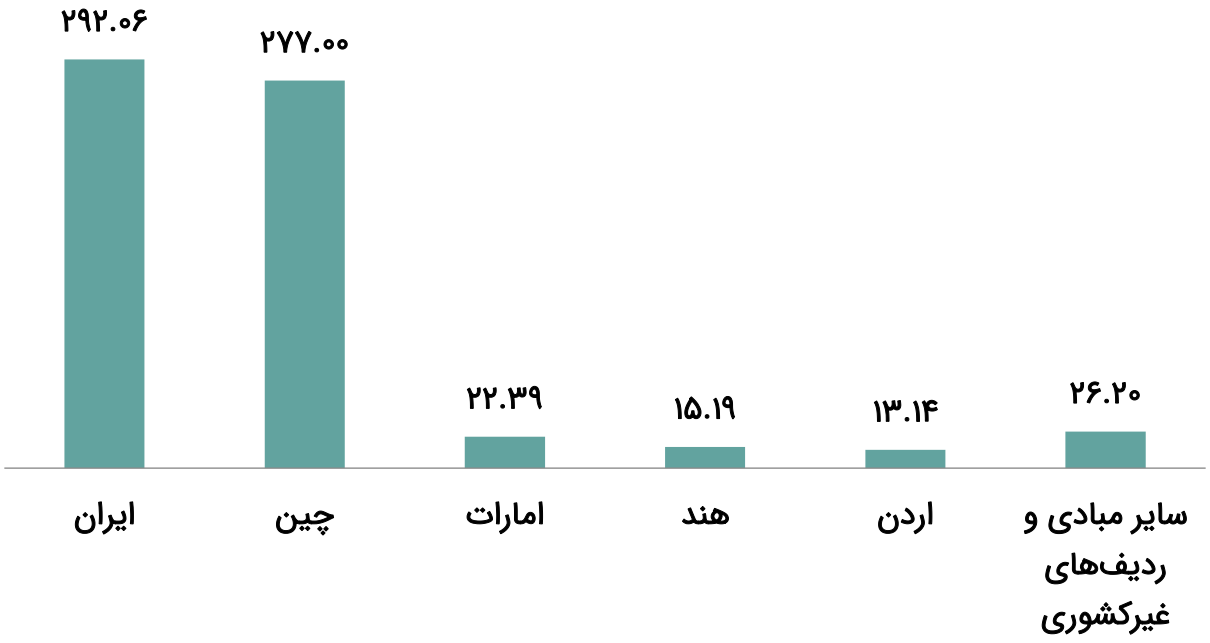
بر پایه گزارش «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»، ارزش واردات گروه منتخب فولاد و سازه‌های فلزی حدود ۶۴۵٫۹۸ میلیون دلار بوده است. ایران با ۲۹۲٫۰۶ میلیون دلار و چین با ۲۷۷٫۰۰ میلیون دلار، به‌ترتیب ۴۵٫۲۱ و ۴۲٫۸۸ درصد این واردات را تأمین کرده‌اند. سهم مجموع دو کشور حدود ۸۸٫۰۹ درصد و فاصله سهم آن‌ها تنها حدود ۲٫۳۳ واحد درصد است.

این ترکیب، چین را به مهم‌ترین مبدأ قابل مقایسه با ایران در گروه منتخب تبدیل می‌کند. فاصله محدود دو کشور نشان می‌دهد که تغییر در ترکیب سفارش‌ها یا واردات چند قلم بزرگ می‌تواند بر رتبه آن‌ها اثر بگذارد. بااین‌حال، این نتیجه در سطح گروه تجمیعی معتبر است و نباید به همه محصولات فولادی تعمیم داده شود. ممکن است سهم میلگرد، مقاطع و سازه‌های فلزی در صادرات دو کشور متفاوت باشد.

بر اساس همان گزارش، امارات با حدود ۲۲٫۳۹ میلیون دلار، هند با ۱۵٫۱۹ میلیون دلار و اردن با ۱۳٫۱۴ میلیون دلار در رتبه‌های بعدی قرار دارند. فاصله این کشورها با ایران و چین در ارزش تجمیعی قابل توجه است؛ اما بررسی نقش آن‌ها در اقلام خاص، مستلزم تحلیل تفصیلی‌تر کدهای کالا است.

از منظر اقتصادی، ارزیابی رقابت در این گروه باید میان محصولات نسبتاً استاندارد و مصنوعات دارای الزامات مهندسی تمایز قائل شود. در محصولات استاندارد، قیمت تحویل‌شده و استمرار تأمین می‌تواند اهمیت زیادی داشته باشد؛ در سازه‌ها و مصنوعات تخصصی، انطباق فنی، کیفیت ساخت و شرایط قرارداد نیز مطرح است. داده‌های تجارت برای شناسایی تأمین‌کنندگان اصلی مناسب‌اند، اما وزن این عوامل را به‌تنهایی روشن نمی‌کنند.

نمودار ۵-٤. ارزش واردات گروه منتخب فولاد و سازه‌های فلزی عراق[۵] به تفکیک مبادی اصلی، بدون اقلیم کردستان، در سال ۲۰۲۵ — میلیون دلار جاری

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات التجارة، «تقرير الاستيرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

۵-۶. سیمان، کلینکر، گچ و آهک؛ سهم بالای ایران در تأمین وارداتی

بر اساس گزارش واردات سال ۲۰۲۵ هیأت آمار عراق، ارزش واردات گروه منتخب سیمان، کلینکر، گچ و آهک حدود ۱۳۹٫۵۴ میلیون دلار بوده است. ایران با حدود ۱۱۱٫۵۰ میلیون دلار، ۷۹٫۹۱ درصد این واردات را تأمین کرده است. پس از ایران، امارات با سهم ۹٫۵۶ درصد و عربستان با سهم ۸٫۳۵ درصد قرار دارند. سهم مجموع سه کشور به حدود ۹۷٫۸۲ درصد می‌رسد.

[۵] این گروه شامل ردیف‌های منتخب ذیل ۷۲۱۴، ۷۲۱۶ و ۷۳۰۸ است و کل تجارت فولاد عراق را پوشش نمی‌دهد. همچنین، تمامی مصارف اقلام این ردیف‌ها الزاماً ساختمانی نیست.

در این گروه، فاصله ایران با سایر مبادی از فاصله مشاهده‌شده در کاشی و فولاد بیشتر است. بااین‌حال، سهم بالا در واردات را نباید معادل سهم بالا از کل مصرف عراق دانست. برای سنجش اندازه بازار قابل دسترس، این داده‌ها باید در کنار تولید داخلی و ظرفیت‌های فعال عراق قرار گیرند. افزایش تولید داخلی نیز می‌تواند تقاضا برای واردات محصول نهایی و نهاده‌های میانی را به شکل متفاوتی تحت تأثیر قرار دهد.

ماهیت محصولات این گروه ایجاب می‌کند که هزینه تحویل در مقصد در تحلیل رقابت لحاظ شود. در کالاهای سنگین با ارزش نسبتاً پایین به ازای وزن، تغییر هزینه حمل می‌تواند بر امکان عرضه اثر بگذارد. بااین‌حال، آمار حاضر اطلاعات مستقیمی درباره هزینه حمل، حاشیه سود یا قیمت نهایی فروش ارائه نمی‌کند. ازاین‌رو، سهم بالای ایران نشانه حضور گسترده در تأمین وارداتی است، اما برای نتیجه‌گیری درباره سودآوری یا پایداری این جایگاه کافی نیست.

تفاوت میان اجزای گروه نیز اهمیت دارد. واردات کلینکر به‌عنوان نهاده تولید با واردات سیمان آماده مصرف، آثار یکسانی بر زنجیره تولید عراق ندارد. بنابراین، در بررسی ظرفیت توسعه صادرات ایران لازم است جایگاه هر محصول جداگانه ارزیابی شود و نتیجه گروه تجمیعی به همه اقلام تعمیم نیابد.

۶. جایگاه ایران و اولویت‌های محصولی برای توسعه حضور در بازار محصولات ساختمانی عراق

۶-۱. چارچوب ارزیابی جایگاه ایران

شناخت کشورهای تأمین‌کننده در فصل پنجم نشان داد که موقعیت ایران در بازار محصولات ساختمانی عراق، بسته به نوع محصول، متفاوت است. ایران در برخی گروه‌ها تأمین‌کننده اصلی است، در برخی با رقابت نزدیک مواجه است و در گروه‌هایی نیز حضور محدودی دارد. بنابراین، تعیین اولویت‌های صادراتی نباید صرفاً بر بزرگی واردات عراق یا رتبه کلی ایران استوار باشد؛ بلکه لازم است اندازه واردات، سابقه حضور ایران، تغییر سهم و ترکیب رقبا هم‌زمان بررسی شوند.

در این فصل، بر اساس گزارش‌های «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۴» و «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵» هیأت آمار و سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی عراق، جایگاه ایران در همان سبد منتخب فصل چهارم ارزیابی می‌شود. استفاده از یک منبع آماری مشترک برای واردات از ایران و واردات از سایر کشورها، امکان مقایسه سهم‌ها را فراهم می‌کند. ارقام این فصل، واردات ثبت‌شده عراق از مبدأ ایران را نشان می‌دهند و نباید آن‌ها را عیناً معادل صادرات اعلام‌شده توسط گمرک ایران دانست.

دامنه جغرافیایی آمار، عراق بدون اقلیم کردستان است و ارزش‌ها به دلار جاری و بر مبنای CIF گزارش شده‌اند. ازاین‌رو، تغییر ارزش تجارت می‌تواند از تغییر مقدار، قیمت یا ترکیب کالاها تأثیر پذیرفته باشد. همچنین، اولویت‌های پیشنهادی این فصل، حاصل تحلیل داده‌های تجارت‌اند و به معنای برآورد قطعی ظرفیت صادرات، سودآوری یا فروش آینده نیستند.

تفاوت آمار صادرات ایران و واردات عراق می‌تواند از اختلاف پوشش جغرافیایی، زمان ثبت، طبقه‌بندی کالا، کشور مبدأ و مبنای ارزش‌گذاری ناشی شود. برای محاسبه سهم ایران در این فصل، صورت و مخرج هر دو از آمار واردات عراق استخراج شده‌اند.

۶-۲. اندازه حضور ایران و تغییر جایگاه نسبی آن

بر اساس گزارش‌های رسمی واردات عراق، ارزش واردات سبد منتخب محصولات ساختمانی از ایران از حدود ۶۴۳٫۳۲ میلیون دلار در سال ۲۰۲۴ به ۹۴۵٫۶۲ میلیون دلار در سال ۲۰۲۵ رسیده است. این افزایش، معادل حدود ۳۰۲٫۳۰ میلیون دلار یا ۴۷

درصد است. بااین‌حال، واردات کل سبد در همین دوره حدود ۷۱٫۲۷ درصد رشد کرده و در نتیجه، سهم ایران از ۴۲٫۱۵ به ۳۶٫۱۸ درصد کاهش یافته است.

این وضعیت نشان می‌دهد که افزایش ارزش تجارت و بهبود موقعیت نسبی الزاماً هم‌زمان رخ نمی‌دهند. ایران در سال ۲۰۲۵ ارزش بیشتری از این سبد را تأمین کرده، اما رشد آن از رشد مجموع واردات کندتر بوده است. با وجود این، نتیجه تجمیعی نباید به همه محصولات تعمیم داده شود؛ زیرا در فولاد و شیشه، سهم ایران افزایش یافته و در سایر گروه‌ها کاهش داشته است.

جدول ٦-١. ارزش واردات عراق از ایران و سهم ایران در گروه‌های منتخب محصولات ساختمانی، بدون اقلیم کردستان، در سال‌های ۲۰۲٤ و ۲۰۲۵

گروه کالایی	واردات از ایران (میلیون دلار) ۲۰۲٤	واردات از ایران (میلیون دلار) ۲۰۲۵	رشد ارزش	سهم ایران (درصد) ۲۰۲٤	سهم ایران (درصد) ۲۰۲۵
کاشی و پرسلان	۱۷۶٫۷۲	۳۸۴٫۲۰	۱۱۷٫۴۱	۵۵٫۱۸	۴۳٫۰۲
فولاد و سازه‌های فلزی	۲۶۴٫۳۹	۲۹۲٫۰۶	۱۰٫۴۷	۳۳٫۷۰	۴۵٫۲۱
سنگ و سایر مصالح معدنی	۱۱۳٫۶۰	۱۲۵٫۹۶	۱۰٫۸۸	۷۰٫۱۳	۴۰٫۰۷
سیمان، کلینکر، گچ و آهک	۸۲٫۵۶	۱۱۱٫۵۰	۳۵٫۰۵	۸۸٫۱۹	۷۹٫۹۱
شیشه منتخب	۰٫۶۱	۲۶٫۷۸	۴٬۲۷۸٫۳۱	۱۸٫۳۶	۵۷٫۲۲

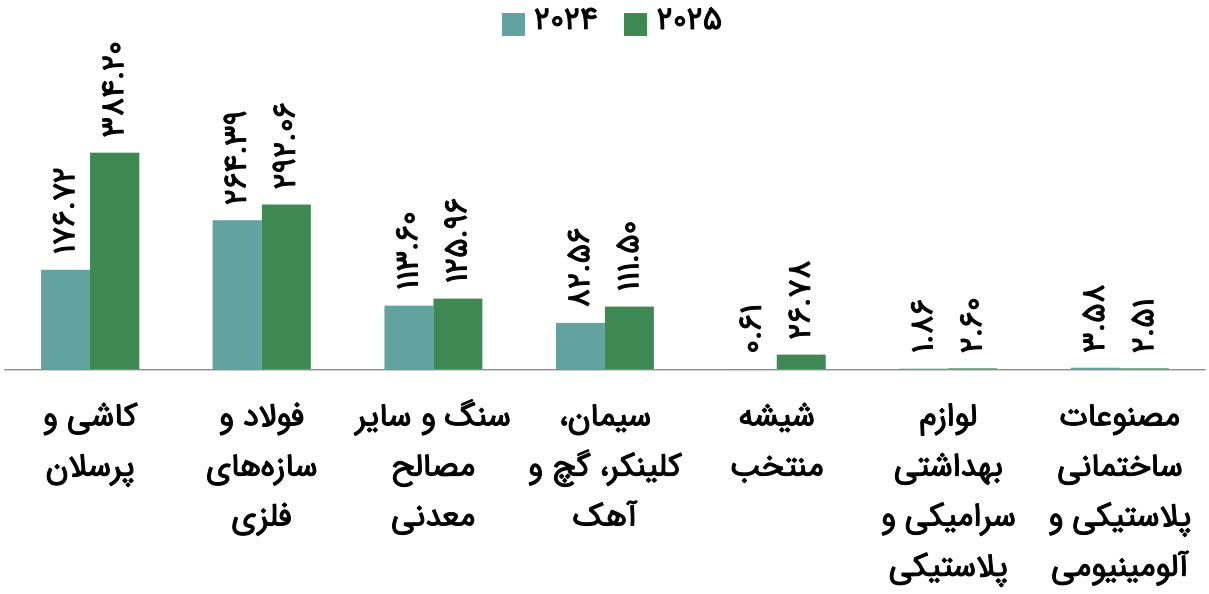
گروه کالایی	واردات از ایران (میلیون دلار) ۲۰۲٤	واردات از ایران (میلیون دلار) ۲۰۲۵	رشد ارزش	سهم ایران (درصد) ۲۰۲٤	سهم ایران (درصد) ۲۰۲۵
لوازم بهداشتی سرامیکی و پلاستیکی	۱٫۸۶	۲٫۶۰	۳۹٫۶۷	۹٫۵۹	۱٫۷۱
مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی	۳٫۵۸	۲٫۵۱	−۲۹٫۷۵	۲٫۵۰	۰٫۶۰
جمع سبد منتخب	**٦٤٣٫٣٢**	**۹٤٥٫٦٢**	**٤٦٫۹۹**	**٤٢٫١٥**	**٣٦٫١٨**

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۴» و «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

یادداشت: سهم هر گروه نسبت به کل واردات همان گروه محاسبه شده است. رشد بسیار بالای شیشه با پایه کوچک واردات از ایران در سال ۲۰۲۴ همراه است و نباید به‌عنوان روند پایدار تفسیر شود.

بر اساس جدول ۱–۶، ارزش واردات از ایران در شش گروه افزایش یافته و تنها در مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی کاهش داشته است. بااین‌حال، در چهار گروهی که ارزش واردات از ایران افزایش یافته، سهم آن کاهش پیدا کرده است. این تفاوت نشان می‌دهد که ارزیابی عملکرد صادراتی صرفاً بر اساس رشد ارزش، بخشی از تغییر موقعیت ایران را پنهان می‌کند.

نمودار ٦-١. ارزش واردات عراق از ایران در گروه‌های منتخب محصولات ساختمانی، بدون اقلیم کردستان، در سال‌های ۲۰۲٤ و ۲۰۲۵ — میلیون دلار جاری

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۴» و «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

۶-۳. تغییر سهم ایران؛ تمایز میان گسترش حضور و عقب‌ماندن از رشد واردات

محاسبات مبتنی بر گزارش‌های واردات عراق نشان می‌دهد که سهم ایران در فولاد و سازه‌های فلزی از ۳۳٫۷۰ درصد در سال ۲۰۲۴ به ۴۵٫۲۱ درصد در سال ۲۰۲۵ افزایش یافته است. این بهبود در شرایطی رخ داده که ارزش کل واردات گروه حدود ۱۷٫۶۶ درصد کاهش یافته، اما واردات از ایران حدود ۱۰٫۴۷ درصد بیشتر شده است. بنابراین، افزایش سهم ایران در این گروه صرفاً نتیجه رشد عمومی واردات نبوده و با عملکرد متفاوت آن نسبت به مجموع تأمین‌کنندگان همراه شده است.

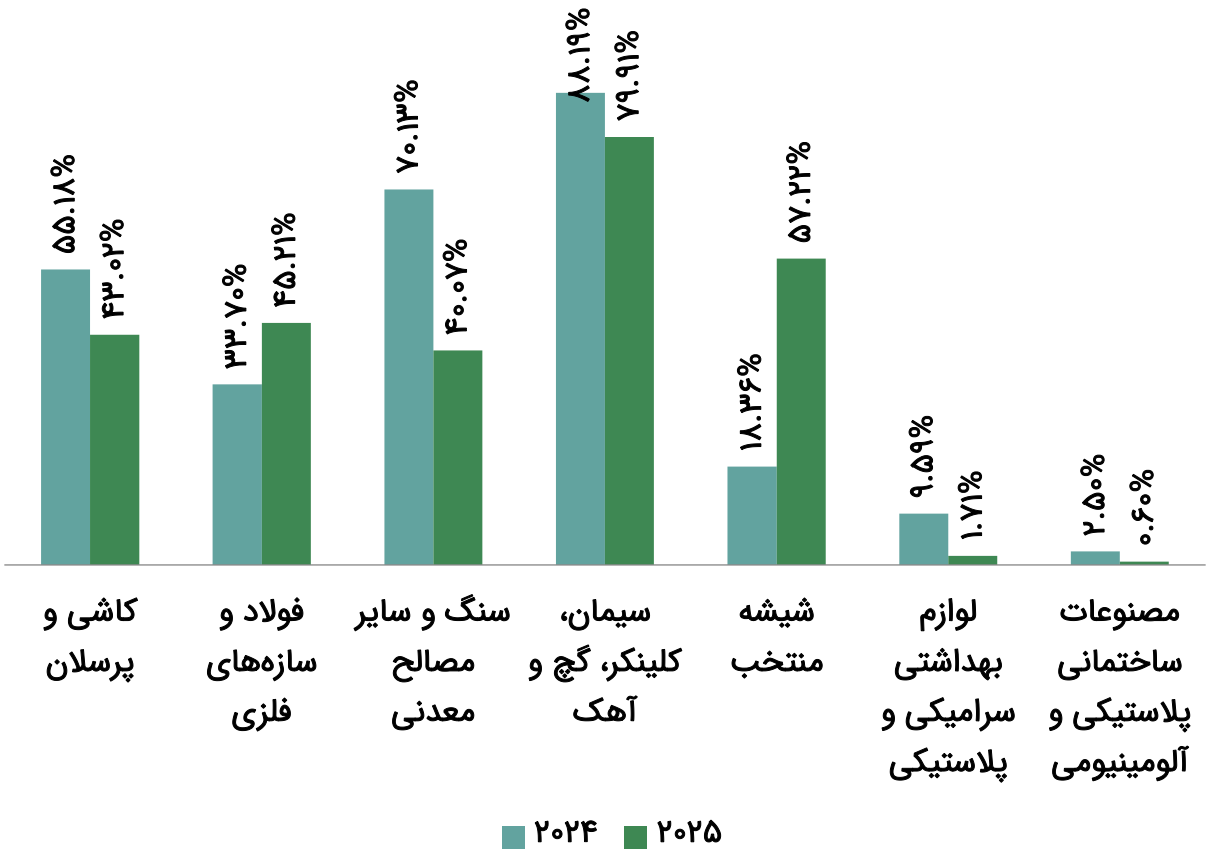
در کاشی و پرسلان، داده‌های همان گزارش‌ها الگوی دیگری را نشان می‌دهند. واردات از ایران حدود ۱۱۷٫۴۱ درصد افزایش یافته، اما کل واردات گروه حدود ۱۷۸٫۹۱ درصد رشد کرده است. به همین دلیل، سهم ایران از ۵۵٫۱۸ به ۴۳٫۰۲ درصد کاهش یافته است. در این گروه، ایران همچنان بزرگ‌ترین مبدأ واردات است، ولی رشد بالای ارزش تجارت مانع کاهش موقعیت نسبی آن نشده است.

در گروه سنگ و سایر مصالح معدنی، اختلاف رشد محسوس‌تر است. واردات از ایران حدود ۱۰٫۸۸ درصد افزایش یافته، درحالی‌که کل واردات گروه حدود ۹۴٫۰۵ درصد رشد کرده است. در نتیجه، سهم ایران از ۷۰٫۱۳ به ۴۰٫۰۷ درصد رسیده است. این کاهش حدود ۳۰٫۰۶ واحد درصدی، ضرورت بررسی تفصیلی محصولات این گروه را برجسته می‌کند؛ زیرا آمار تجمیعی مشخص نمی‌کند افت سهم عمدتاً در کدام ردیف‌های کالایی رخ داده است.

در سیمان، کلینکر، گچ و آهک نیز ارزش واردات از ایران حدود ۳۵٫۰۵ درصد افزایش یافته، اما رشد کل گروه حدود ۴۹٫۰۴ درصد بوده است. سهم ایران در نتیجه از ۸۸٫۱۹ به ۷۹٫۹۱ درصد کاهش یافته است. با وجود این کاهش، ایران همچنان فاصله زیادی با سایر مبادی دارد؛ بنابراین، مسئله این گروه بیشتر به پایداری حضور و تحولات تقاضای وارداتی مربوط است تا صرفاً کسب رتبه نخست.

بر اساس همین محاسبات، در شیشه منتخب سهم ایران از ۱۸٫۳۶ به ۵۷٫۲۲ درصد افزایش یافته است. بااین‌حال، ارزش واردات از ایران در سال پایه تنها حدود ۰٫۶۱ میلیون دلار بوده و در سال ۲۰۲۵ به ۲۶٫۷۸ میلیون دلار رسیده است. چنین جهشی پیش از آنکه مبنای برنامه‌ریزی توسعه ظرفیت قرار گیرد، باید از نظر ترکیب کالا و تکرارپذیری سفارش‌ها بررسی شود.

نمودار ٦-٢. سهم ایران از ارزش واردات گروه‌های منتخب محصولات ساختمانی عراق، بدون اقلیم کردستان، در سال‌های ۲۰۲٤ و ۲۰۲۵ — درصد

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۴» و «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

سهم وارداتی، شاخصی از موقعیت نسبی کشور در واردات گروه مورد بررسی است و به‌تنهایی مزیت نسبی، بهره‌وری، سودآوری یا سهم از کل مصرف داخلی عراق را اندازه‌گیری نمی‌کند.

۶-۴. ترکیب محصولی حضور ایران و منابع افزایش ارزش تجارت

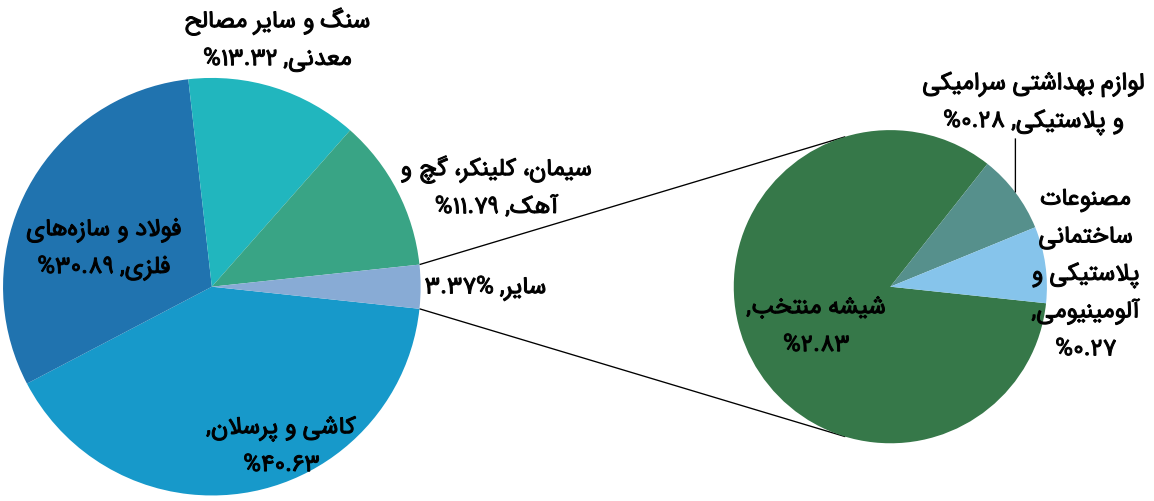
بر اساس گزارش واردات سال ۲۰۲۵ عراق، کاشی و پرسلان با سهم ۴۰٫۶۳ درصد و فولاد و سازه‌های فلزی با سهم ۳۰٫۸۹ درصد، مجموعاً حدود ۷۱٫۵۱ درصد ارزش واردات سبد منتخب از ایران را تشکیل داده‌اند. پس از این دو گروه، سنگ و سایر

مصالح معدنی با سهم ۱۳٫۳۲ درصد و سیمان، کلینکر، گچ و آهک با سهم ۱۱٫۷۹ درصد قرار دارند. سهم مجموع این چهار گروه به حدود ۹۶٫۶۳ درصد می‌رسد.

این ترکیب نشان می‌دهد که درآمد تجاری ثبت‌شده ایران در سبد منتخب به چند گروه اصلی متکی است. چنین تمرکزی می‌تواند حاصل تخصص و حضور تثبیت‌شده در این محصولات باشد، اما در عین حال، عملکرد کل سبد را به تحولات همان گروه‌ها حساس می‌کند. ازاین‌رو، تنوع‌بخشی باید در کنار حفظ محصولات اصلی بررسی شود؛ نه به شکلی که منابع محدود توسعه بازار از حوزه‌های دارای سابقه فروش قابل توجه منحرف شوند.

در مقابل، سهم شیشه منتخب از سبد ایران حدود ۲٫۸۳ درصد و سهم هر یک از دو گروه لوازم بهداشتی و مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی کمتر از یک درصد است. پایین بودن سهم این گروه‌ها در سبد ایران، به‌تنهایی نشان‌دهنده ظرفیت بالای توسعه نیست؛ بلکه مشخص می‌کند که برای ارزیابی امکان گسترش حضور، شواهد بیشتری درباره محصول، خریدار و شرایط عرضه لازم است.

نمودار ٦-٣. ترکیب ارزش واردات سبد منتخب محصولات ساختمانی عراق از ایران، بدون اقلیم کردستان، در سال ۲۰۲۵ — درصد

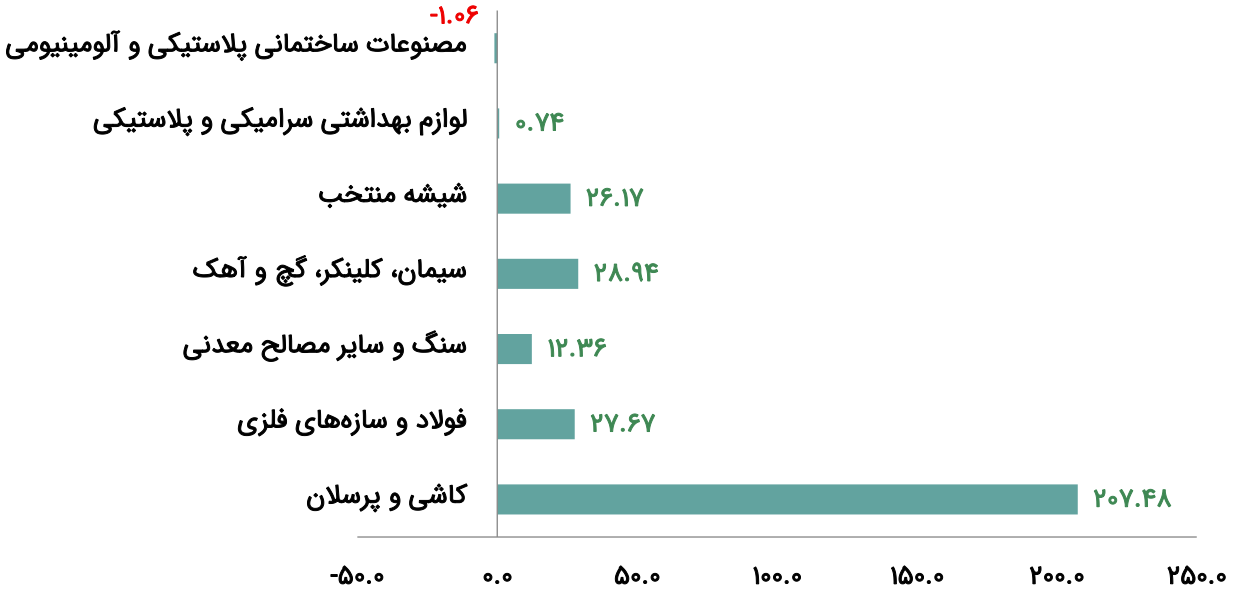
منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

محاسبات حاصل از مقایسه دو گزارش نشان می‌دهد که از افزایش حدود ۳۰۲٫۳۰ میلیون دلاری واردات سبد منتخب از ایران، حدود ۲۰۷٫۴۸ میلیون دلار، معادل ۶۸٫۶۳ درصد، به کاشی و پرسلان مربوط بوده است. بنابراین، افزایش ارزش تجارت در این دوره بیش از هر گروه دیگری بر کاشی و پرسلان تکیه داشته است.

افزایش واردات سیمان، کلینکر، گچ و آهک حدود ۲۸٫۹۴ میلیون دلار، فولاد و سازه‌های فلزی حدود ۲۷٫۶۷ میلیون دلار و شیشه منتخب حدود ۲۶٫۱۷ میلیون دلار بوده است. در سنگ و سایر مصالح معدنی نیز افزایش حدود ۱۲٫۳۶ میلیون دلاری ثبت شده است. در مقابل، مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی حدود ۱٫۰۶ میلیون دلار کاهش داشته‌اند.

از این منظر، ارزیابی کاشی و پرسلان دو نتیجه هم‌زمان دارد: این گروه مهم‌ترین عامل افزایش ارزش تجارت ایران بوده، اما سهم ایران در واردات آن کاهش یافته است. در نتیجه، توسعه فروش و حفظ موقعیت نسبی باید به‌عنوان دو هدف مرتبط ولی متمایز دنبال شوند.

نمودار ٦-٤. تغییر ارزش واردات عراق از ایران به تفکیک گروه‌های منتخب محصولات ساختمانی در سال ۲۰۲۵ نسبت به ۲۰۲٤، بدون اقلیم کردستان — میلیون دلار جاری

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات التجارة، «تقرير الاستيرادات ۲۰۲۴» و «تقرير الاستيرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

۶-۵. اولویت‌های محصولی برای حضور ایران

یافته‌های آماری این فصل امکان تفکیک اولویت‌ها را فراهم می‌کند، اما برای رتبه‌بندی قطعی سرمایه‌گذاری یا تخصیص حمایت کافی نیست. در اینجا، اولویت به معنای جهت مناسب برای بررسی و اقدام توسعه بازار است. این جهت‌گیری بر اندازه حضور موجود، تغییر سهم و ساختار رقبا استوار است و باید با اطلاعات هزینه، کیفیت و قابلیت تأمین بنگاه‌ها تکمیل شود.

کاشی و پرسلان؛ توسعه فروش همراه با مراقبت از سهم بازار

بر اساس آمار عراق، کاشی و پرسلان هم بزرگ‌ترین جزء سبد ایران در سال ۲۰۲۵ و هم مهم‌ترین عامل افزایش ارزش تجارت بوده است. در عین حال، کاهش سهم ایران و حضور نزدیک هند، ضرورت بررسی دقیق‌تر رقابت را نشان می‌دهد. بنابراین،

این گروه می‌تواند در اولویت حفظ مشتریان، بررسی دلایل تغییر سهم و توسعه فروش در ردیف‌های دارای توان رقابتی قرار گیرد.

در این مسیر، تجمیع همه انواع کاشی و پرسلان برای تصمیم‌گیری کافی نیست. باید مشخص شود کدام محصولات ایرانی از نظر مشخصات فنی، طراحی، بسته‌بندی و شرایط تحویل با تقاضای خریداران عراقی انطباق دارند. گسترش حضور در محصولاتی که سابقه سفارش و قابلیت تأمین آن‌ها روشن است، پشتوانه محکم‌تری از هدف‌گذاری کلی برای افزایش صادرات گروه دارد.

فولاد و سازه‌های فلزی؛ حفظ موقعیت بهبودیافته و تفکیک محصولات

بر پایه داده‌های دو سال، افزایش واردات از ایران هم‌زمان با کاهش کل واردات این گروه رخ داده است. این نتیجه، همراه با فاصله محدود ایران و چین در سال ۲۰۲۵، اهمیت حفظ موقعیت موجود را نشان می‌دهد. بااین‌حال، برنامه توسعه بازار باید میان میلگرد، مقاطع و سازه‌های فلزی تمایز قائل شود.

در محصولات استاندارد، بررسی قیمت تحویل‌شده و قابلیت تأمین مستمر اهمیت دارد؛ در مصنوعات و سازه‌ها، انطباق فنی و شرایط قرارداد نیز باید سنجیده شود. افزایش سهم مشاهده‌شده، دلیلی برای بررسی جدی‌تر این گروه است، اما به‌تنهایی تداوم آن را تضمین نمی‌کند.

سنگ و سایر مصالح معدنی؛ اولویت عارضه‌یابی کاهش سهم

بر اساس محاسبات پژوهش، کاهش حدود ۳۰ واحد درصدی سهم ایران در این گروه، با وجود افزایش محدود ارزش واردات از ایران، مهم‌ترین نشانه نیاز به بررسی تفصیلی است. پیش از پیشنهاد حمایت عمومی یا افزایش ظرفیت، باید روشن شود تغییر سهم به کدام محصولات مربوط بوده و آیا ترکیب واردات عراق به سمت اقلام متفاوتی حرکت کرده است.

به دلیل تنوع کالاها، نسخه واحدی برای کل گروه مناسب نیست. بررسی سنگ فرآوری‌شده باید از مصنوعات بتنی و مصالح رسی تفکیک شود. در این گروه، اولویت نخست، شناسایی محل و علت احتمالی کاهش سهم است؛ سپس می‌توان درباره اصلاح محصول، شرایط عرضه یا توسعه شبکه فروش تصمیم گرفت.

سیمان، کلینکر، گچ و آهک؛ تثبیت حضور با توجه به تولید داخلی عراق

بر اساس گزارش سال ۲۰۲۵، سهم نزدیک به ۸۰ درصدی ایران نشان‌دهنده حضور گسترده در بخش وارداتی این گروه است. در چنین وضعیتی، فرصت توسعه الزاماً از افزایش بیشتر سهم به دست نمی‌آید؛ بلکه به اندازه تقاضای وارداتی و تغییر ترکیب آن نیز وابسته است.

بنابراین، اولویت این گروه باید با رصد تولید داخلی عراق و تفکیک نهاده‌های میانی از محصولات نهایی همراه باشد. توسعه ظرفیت تولید در عراق ممکن است آثار متفاوتی بر تقاضای کلینکر، سیمان یا سایر اقلام داشته باشد. حفظ قابلیت تحویل و ارزیابی اقتصادی مسیرهای حمل نیز باید در سطح محصول و مقصد انجام شود.

شیشه منتخب؛ توسعه مرحله‌ای پس از بررسی پایداری تقاضا

آمار عراق از افزایش محسوس ارزش و سهم ایران در شیشه منتخب حکایت دارد. بااین‌حال، پایه کوچک سال ۲۰۲۴ و جهش یک‌ساله، احتیاط در تعمیم نتیجه را ضروری می‌کند. این گروه می‌تواند در اولویت بررسی فرصت‌های جدید قرار گیرد، مشروط بر آنکه تکرارپذیری سفارش‌ها و ترکیب محصولات روشن شود.

در این مرحله، تأیید استمرار تقاضا و قابلیت تأمین منظم، مبنای مناسب‌تری برای تصمیم‌گیری است تا برون‌یابی نرخ رشد سال ۲۰۲۵. همچنین، ارزیابی فرصت باید به تفکیک نوع شیشه و کاربرد آن صورت گیرد.

لوازم بهداشتی و مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی؛ ورود گزینشی

بر اساس گزارش‌های عراق، رشد کل واردات این دو گروه بسیار بیشتر از رشد واردات از ایران بوده است؛ در مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی، ارزش واردات از ایران نیز کاهش یافته است. در کنار سهم بالای چین، این وضعیت نشان می‌دهد که توسعه حضور ایران به شناخت دقیق‌تری از محصولات قابل عرضه و مسیر دسترسی به خریدار نیاز دارد.

در این گروه‌ها، پیشنهاد توسعه گسترده صادرات صرفاً با استناد به بزرگی واردات قابل دفاع نیست. رویکرد مناسب‌تر، بررسی چند محصول مشخص و سنجش امکان فروش آن‌ها از طریق سفارش‌های محدود و قابل ارزیابی است. توسعه فعالیت می‌تواند پس از روشن شدن هزینه ورود، شرایط پرداخت و پذیرش محصول دنبال شود.

جدول ٦-٢. جهت‌گیری پیشنهادی برای بررسی اولویت‌های محصولی ایران در بازار ساختمانی عراق

گروه کالایی	شاهد اصلی پژوهش	جهت‌گیری پیشنهادی	شرط تصمیم‌گیری
کاشی و پرسلان	بیشترین وزن در سبد ایران؛ افزایش ارزش همراه با کاهش سهم	حفظ مشتریان و توسعه هدفمند فروش	بررسی ریزمحصول و مقایسه با عرضه هند و چین
فولاد و سازه‌های فلزی	افزایش سهم در شرایط کاهش کل واردات گروه	تثبیت موقعیت و توسعه در اقلام دارای سابقه عرضه	تفکیک محصولات و بررسی انطباق فنی و تحویل
سنگ و سایر مصالح معدنی	کاهش محسوس سهم با وجود افزایش ارزش	عارضه‌یابی و شناسایی محصولات ازدست‌دهنده سهم	تحلیل تغییر ترکیب کالا و مبادی واردات
سیمان، کلینکر، گچ و آهک	سهم بالای ایران و کاهش نسبی آن	حفظ حضور و رصد تغییر تقاضای وارداتی	بررسی تولید داخلی عراق و اقتصاد حمل

شیشه منتخب	جهش ارزش و سهم از پایه کوچک	توسعه مرحله‌ای	تأیید تکرارپذیری سفارش‌ها
لوازم بهداشتی سرامیکی و پلاستیکی	سهم محدود ایران و تمرکز واردات بر چین	ورود گزینشی در محصولات مشخص	احراز پذیرش محصول و دسترسی به شبکه فروش
مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی	کاهش ارزش و سهم ایران	بررسی موانع حضور پیش از توسعه	شناسایی اقلام رقابت‌پذیر و هزینه ورود

منبع: تحلیل پژوهش بر اساس هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۴» و «تقریر الاستیرادات 2025».

یادداشت: جهت‌گیری‌های جدول، پیشنهادهای تحلیلی و مشروط‌اند و بیانگر رتبه‌بندی قطعی بازده یا ظرفیت صادرات نیستند.

۶-۶. الزامات تبدیل اولویت‌های آماری به فرصت تجاری

نتایج این فصل، حوزه‌های مناسب برای بررسی را مشخص می‌کند، اما فاصله میان «واردات موجود» و «فرصت قابل دستیابی برای بنگاه ایرانی» باید با اطلاعات تکمیلی پر شود. نخستین نیاز، تحلیل در سطح ردیف‌های کالایی است. گروه‌های تجمیعی می‌توانند محصولاتی با کیفیت، کاربرد و ساختار رقابتی متفاوت را دربر گیرند؛ بنابراین، تصمیم بنگاه باید بر محصول مشخص استوار باشد.

نیاز دوم، ارزیابی قیمت تحویل‌شده و شرایط معامله است. مقایسه قیمت کارخانه به‌تنهایی برای سنجش رقابت کافی نیست و هزینه حمل، ترخیص، پرداخت و سایر هزینه‌های معامله نیز باید لحاظ شود. آمار حاضر این هزینه‌ها را نشان نمی‌دهد؛ ازاین‌رو، نمی‌توان از سهم وارداتی، حاشیه سود یا مزیت هزینه‌ای ایران را استنتاج کرد.

نیاز سوم، بررسی استمرار عرضه و تقاضاست. فروش یک‌ساله، به‌ویژه در گروه‌هایی با جهش شدید، ممکن است برای تصمیم‌های بلندمدت کافی نباشد. استمرار سفارش، تعداد و تنوع خریداران و امکان تأمین منظم، معیارهای مکملی هستند که باید پیش از توسعه ظرفیت یا تعهدات بزرگ بررسی شوند.

در نهایت، تحلیل واردات باید با یافته‌های فصل تولید داخلی عراق پیوند بخورد. افزایش ظرفیت داخلی ممکن است نیاز به محصول نهایی را کاهش دهد، ولی در برخی موارد تقاضا برای نهاده یا محصول مکمل ایجاد کند. تشخیص این تفاوت، برای انتخاب میان حفظ صادرات کالای نهایی، تأمین نهاده و سایر شکل‌های همکاری تجاری اهمیت دارد.

بر این اساس، جایگاه ایران در بازار منتخب ساختمانی عراق را نمی‌توان با یک حکم کلی توصیف کرد. ایران در چند گروه اصلی حضور گسترده دارد، در فولاد و شیشه سهم خود را افزایش داده و در برخی گروه‌های دیگر از رشد واردات عقب مانده است. این تفاوت‌ها مبنای فصل هفتم خواهد بود تا توصیه‌های سیاستی، متناسب با مسئله هر گروه و با توجه به حدود شواهد موجود تدوین شوند.

نمودار ۵-۵. ارزش واردات گروه منتخب سیمان، کلینکر، گچ و آهک عراق به تفکیک مبادی اصلی، بدون اقلیم کردستان، در سال ۲۰۲۵ — میلیون دلار جاری

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات التجارة، «تقرير الاستيرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

۶-۷. شیشه، سنگ و مصنوعات ساختمانی؛ الگوهای متفاوت تأمین

بر اساس گزارش «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»، ایران در گروه شیشه منتخب با سهم ۵۷٫۲۲ درصد در جایگاه نخست قرار دارد و چین با ۳۲٫۵۸ درصد دوم است. مجموع سهم این دو کشور نزدیک به ۹۰ درصد است. این ترکیب، نقش محوری ایران و چین در تأمین وارداتی گروه منتخب را نشان می‌دهد، اما برای تشخیص رقابت مستقیم باید نوع شیشه، سطح فرآوری و کاربرد محصول نیز بررسی شود.

در گروه سنگ و سایر مصالح معدنی، داده‌های همان گزارش ساختار متنوع‌تری را نشان می‌دهد. سهم ایران ۴۰٫۰۷ درصد، چین ۲۳٫۸۴ درصد و هند ۱۶٫۳۳ درصد است. سهم حدود ۸۰٫۲۴ درصدی سه کشور نخست، از سایر گروه‌های بررسی‌شده

کمتر است. با توجه به تنوع محصولات این گروه، جایگاه کشورها در سنگ فرآوری‌شده الزاماً با جایگاه آن‌ها در مصنوعات بتنی یا مصالح رسی یکسان نیست؛ بنابراین، این گروه برای شناسایی فرصت‌های مشخص به تفکیک بیشتری نیاز دارد.

در مقابل، بر اساس همان سند، واردات لوازم بهداشتی سرامیکی و پلاستیکی عمدتاً از چین تأمین شده است. از مجموع حدود ۱۵۱٫۸۷ میلیون دلار واردات، سهم چین ۹۴٫۳۷ درصد بوده و هند و ایران به‌ترتیب سهمی معادل ۱٫۹۳ و ۱٫۷۱ درصد داشته‌اند. در مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی نیز از مجموع حدود ۴۲۲٫۲۴ میلیون دلار واردات، سهم چین به ۹۵٫۳۴ درصد می‌رسد و سهم ایران حدود ۰٫۶۰ درصد است.

این تفاوت‌ها نشان می‌دهد که مسئله توسعه حضور ایران در همه گروه‌ها یکسان نیست. در کاشی، فولاد و شیشه، ایران از قبل حضور گسترده‌ای دارد و بررسی عوامل حفظ یا توسعه این موقعیت اهمیت پیدا می‌کند. در گروه‌هایی با سهم بسیار محدود ایران، ابتدا باید امکان ورود و گسترش فعالیت در محصولات مشخص سنجیده شود. بزرگی واردات به‌تنهایی برای اثبات جذابیت ورود کافی نیست؛ زیرا هزینه دسترسی به شبکه فروش، الزامات محصول و شرایط پرداخت نیز بر نتیجه اقتصادی اثر می‌گذارد.

همچنین، سهم بالای چین نباید به معنای نبود فرصت در تمامی بخش‌های این گروه‌ها تلقی شود. آمار تجمیعی اطلاعات کافی درباره برند، کیفیت، رده قیمتی یا نوع خریدار ندارد. نتیجه قابل اتکا آن است که توسعه حضور ایران در این گروه‌ها، بیش از اتکا به اندازه کلی واردات، به شناسایی بخش‌های مشخص و قابل دسترس بازار نیاز دارد.

۶-۸. دلالت‌های ساختار رقابت برای بررسی موقعیت ایران

محاسبات مبتنی بر گزارش‌های رسمی واردات عراق نشان می‌دهد که ایران در پنج گروه از هفت گروه منتخب، بزرگ‌ترین مبدأ واردات ثبت‌شده است. در مقابل، چین در لوازم بهداشتی و مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی سهم بسیار بالایی دارد و هند در کاشی و پرسلان به یکی از تأمین‌کنندگان اصلی تبدیل شده است. بنابراین، رتبه کلی کشورها تصویر کاملی از رقابت ارائه نمی‌کند و تحلیل موقعیت ایران باید در سطح محصول و رقیب اصلی هر گروه دنبال شود.

یافته دیگر، هم‌زمانی افزایش ارزش واردات از ایران با کاهش سهم آن در مجموع سبد است. این وضعیت نشان می‌دهد که رشد ارزش صادرات، اگر از رشد بازار کندتر باشد، الزاماً به بهبود موقعیت نسبی منجر نمی‌شود. برای ارزیابی عملکرد ایران باید ارزش تجارت، سهم از واردات و ترکیب محصولات به‌صورت هم‌زمان بررسی شوند.

درعین‌حال، آمار این فصل برای نسبت دادن تغییر سهم کشورها به یک علت مشخص کافی نیست. قیمت، کیفیت، شرایط پرداخت، دسترسی به شبکه توزیع و قابلیت تحویل می‌توانند بر عملکرد صادراتی اثر بگذارند؛ اما وزن هر عامل از داده‌های ارزش تجارت به‌تنهایی قابل استخراج نیست. توصیه‌های سیاستی باید بر این تمایز استوار باشند: داده‌ها جایگاه کشورها را نشان می‌دهند، ولی تبیین علت این جایگاه به شواهد تکمیلی نیاز دارد.

محدودیت پوشش جغرافیایی نیز در ارزیابی رقبا اهمیت دارد. سهم پایین یک کشور در سبد حاضر را نمی‌توان به حضور محدود آن در کل عراق تعبیر کرد؛ زیرا اقلیم کردستان در آمار منظور نشده و دامنه پژوهش نیز همه محصولات ساختمانی را دربر نمی‌گیرد.

بر این اساس، بررسی جایگاه ایران در فصل بعد باید سه مسئله را دنبال کند: حفظ موقعیت در محصولاتی که ایران حضور گسترده دارد؛ ارزیابی رقابت در محصولاتی که فاصله آن با تأمین‌کنندگان اصلی محدود است؛ و سنجش امکان توسعه حضور در محصولاتی که سهم ایران پایین است. این تفکیک کمک می‌کند اولویت‌های صادراتی و توصیه‌های سیاستی، متناسب با شرایط هر گروه و با اتکا به یافته‌های پژوهش تدوین شوند.

۷. جمع‌بندی و توصیه‌های سیاستی برای توسعه حضور ایران در بازار محصولات ساختمانی عراق

۷-۱. جمع‌بندی یافته‌های پژوهش

بررسی تقاضا، تولید داخلی، واردات و ترکیب کشورهای تأمین‌کننده نشان می‌دهد که بازار محصولات ساختمانی عراق را باید مجموعه‌ای از بازارهای محصولی با شرایط متفاوت دانست. اندازه تقاضا، نقش تولید داخلی و جایگاه رقبا در فولاد، کاشی، شیشه و سایر مصالح یکسان نیست؛ ازاین‌رو، سیاست توسعه صادرات نیز باید این تفاوت‌ها را منعکس کند.

بر اساس گزارش «إحصاء إجازات البناء والترميم الممنوحة للقطاع الخاص لسنة ۲۰۲۵» هیأت آمار و سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی عراق، تعداد مجوزهای ساخت و تعمیر بخش خصوصی در محدوده آماری تحت پوشش، از ۲۹٬۲۷۹ مورد در سال ۲۰۲۴ به ۲۵٬۹۳۴ مورد در سال ۲۰۲۵ کاهش یافته است. در مقابل، محاسبات پژوهش از گزارش‌های واردات نشان داد که ارزش واردات سبد منتخب محصولات ساختمانی در همین دوره افزایش یافته است. این دو مشاهده الزاماً متناقض نیستند؛ مجوزهای بخش خصوصی و واردات کالا، پوشش، زمان‌بندی و مفهوم اقتصادی متفاوتی دارند. بنابراین، رشد واردات منتخب را نمی‌توان به‌تنهایی نشانه رونق یکدست تمام فعالیت‌های ساختمانی تلقی کرد.

بر اساس گزارش «إحصاء المنشآت الصناعية الكبيرة (التراكمي) لسنة ۲۰۲۵»، عراق در فعالیت‌هایی مانند تولید محصولات رسی ساختمانی، سیمان، آهک و گچ، مصنوعات بتنی و آهن و فولاد پایه دارای تولید داخلی است. این یافته ضرورت بررسی هم‌زمان تولید و واردات را نشان می‌دهد. بااین‌حال، تفاوت پوشش بنگاه‌ها، طبقه‌بندی فعالیت‌های صنعتی و کدهای تجارت اجازه نمی‌دهد ارزش تولید و واردات بدون تطبیق با یکدیگر جمع شوند یا از آن‌ها نرخ دقیق خودکفایی استخراج شود. در نتیجه، فرصت صادراتی ایران باید در سطح محصول مشخص و با توجه به تحول عرضه داخلی عراق ارزیابی شود.

بر پایه گزارش‌های «تقرير الاستيرادات ۲۰۲۴» و «تقرير الاستيرادات ۲۰۲۵»، ارزش واردات سبد منتخب از حدود ۱٬۵۳ میلیارد دلار به ۲٬۶۱ میلیارد دلار افزایش یافته است. در سال ۲۰۲۵، چین، ایران و هند مجموعاً حدود ۹۰ درصد ارزش این واردات را تأمین کرده‌اند. این تمرکز نشان می‌دهد که شناخت عملکرد تأمین‌کنندگان اصلی اهمیت زیادی دارد، اما به‌تنهایی بیانگر انحصار بنگاهی یا قدرت قیمت‌گذاری آن‌ها نیست.

محاسبات همین گزارش‌ها نشان داد که واردات از ایران از حدود ۶۴۳٫۳۲ میلیون دلار در سال ۲۰۲۴ به ۹۴۵٫۶۲ میلیون دلار در سال ۲۰۲۵ رسیده است؛ یعنی حدود ۴۷ درصد افزایش. با وجود این، سهم ایران از کل سبد منتخب از ۴۲٫۱۵ به ۳۶٫۱۸ درصد کاهش یافته است. بنابراین، افزایش ارزش تجارت با بهبود موقعیت نسبی همراه نبوده است. این نتیجه، ضرورت استفاده هم‌زمان از شاخص ارزش تجارت و سهم وارداتی را در ارزیابی عملکرد صادراتی نشان می‌دهد.

در سطح محصول نیز مسیر تغییرات متفاوت بوده است. سهم ایران در فولاد و سازه‌های فلزی و شیشه منتخب افزایش یافته، اما در کاشی و پرسلان، سنگ و سایر مصالح معدنی، مصالح پایه و دو گروه مصنوعات ساختمانی کاهش داشته است. در کاشی، افزایش قابل توجه ارزش واردات از ایران با رشد سریع‌تر کل واردات گروه همراه بوده؛ در فولاد، افزایش واردات از ایران هم‌زمان با کاهش ارزش کل واردات گروه رخ داده است. ازاین‌رو، کاهش سهم کلی ایران نباید به ضعف یکسان در همه محصولات تعبیر شود.

نمودار ۷-۱. تغییر سهم ایران از ارزش واردات گروه‌های منتخب محصولات ساختمانی عراق در سال ۲۰۲۵ نسبت به ۲۰۲٤، بدون اقلیم کردستان — واحد درصد

منبع: هیأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافیة، مدیریة إحصاءات التجارة، «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۴» و «تقریر الاستیرادات ۲۰۲۵»؛ محاسبات پژوهش.

یادداشت: مقدار مثبت نشان‌دهنده افزایش سهم و مقدار منفی نشان‌دهنده کاهش سهم است. افزایش سهم شیشه با پایه کوچک واردات از ایران در سال ۲۰۲۴ همراه بوده و نباید به‌عنوان روند پایدار تفسیر شود.

بر اساس یافته‌های فصل ششم، کاشی و پرسلان و فولاد و سازه‌های فلزی مجموعاً حدود ۷۱٫۵۱ درصد ارزش سبد منتخب وارداتی از ایران را تشکیل داده‌اند. همچنین، حدود ۶۸٫۶۳ درصد افزایش ارزش واردات سبد از ایران به کاشی و پرسلان مربوط بوده است. این ترکیب نشان می‌دهد که حفظ عملکرد چند گروه اصلی، در کوتاه‌مدت برای موقعیت تجاری ایران اهمیت زیادی دارد. در عین حال، ورود به محصولات کم‌سهم باید بر مبنای امکان فروش و هزینه ورود ارزیابی شود؛ پایین بودن سهم ایران به‌خودی‌خود، اثبات‌کننده فرصت سودآور نیست.

۷-۲. مبنای تدوین توصیه‌های سیاستی

یافته‌های پژوهش، تفاوت موقعیت ایران در گروه‌های محصولی را نشان می‌دهند، اما به‌تنهایی علت این تفاوت‌ها را اثبات نمی‌کنند. برای مثال، کاهش سهم در یک گروه ممکن است با تغییر ترکیب تقاضا، شرایط عرضه رقبا، قیمت، کیفیت، شبکه فروش یا عوامل دیگر مرتبط باشد. تعیین سهم هر عامل، به اطلاعاتی فراتر از آمار ارزش تجارت نیاز دارد.

بر این اساس، توصیه‌های سیاستی باید میان دو سطح تمایز قائل شوند. سطح نخست، اقداماتی است که کیفیت تصمیم‌گیری و قابلیت مشاهده بازار را بهبود می‌دهند؛ مانند تطبیق داده‌ها، انتشار اطلاعات معتبر و بررسی موانع مشخص. سطح دوم، مداخلاتی است که منابع مالی یا تعهدات اجرایی بیشتری می‌طلبند و باید پس از احراز مسئله، بررسی هزینه و منفعت و اجرای محدود اولیه دنبال شوند.

همچنین، هدف سیاست نباید صرفاً افزایش ارزش اسمی صادرات باشد. استمرار سفارش، وصول مطالبات و پایداری حضور تجاری نیز اهمیت دارد. افزایش فروش همراه با هزینه نامتناسب حمایت یا ریسک بالای عدم وصول، لزوماً نتیجه مطلوبی برای بنگاه و اقتصاد ایجاد نمی‌کند. بنابراین، توصیه‌های زیر بر رفع موانع مشترک و مستند، استفاده از ظرفیت نهادهای موجود و ارزیابی نتایج متمرکز شده‌اند.

۷-۳. توصیه‌های سیاستی

۷-۳-۱. استقرار پایش محصولی با استفاده از ظرفیت‌های اطلاعاتی موجود

بر اساس یافته‌های فصول چهارم تا ششم، رشد ارزش واردات از ایران با کاهش سهم کلی آن همراه بوده و عملکرد گروه‌ها نیز تفاوت داشته است. این نتیجه نشان می‌دهد که گزارش‌کردن یک رقم تجمیعی صادرات برای ارزیابی موقعیت ایران کافی نیست.

پیشنهاد می‌شود سازمان توسعه تجارت، با همکاری گمرک و تشکل‌های تخصصی، پایش دوره‌ای سبد محصولات ساختمانی را با تعاریف ثابت دنبال کند. در این پایش، ارزش تجارت، سهم ایران، تغییر ترکیب کالاها و جایگاه مبادی اصلی باید در کنار یکدیگر ارائه شوند. فاصله زمانی انتشار نیز لازم است با زمان دسترسی به داده معتبر سازگار باشد.

اجرای این پیشنهاد لزوماً به ایجاد سامانه یا نهاد جدید نیاز ندارد. اقدام اولیه می‌تواند تهیه یک خروجی مشترک و قابل به‌روزرسانی از داده‌های موجود باشد که تفاوت آمار ایران و عراق را توضیح دهد. در مواردی که دوره زمانی، پوشش جغرافیایی یا مبنای ارزش‌گذاری متفاوت است، ارقام باید جداگانه نمایش داده شوند.

معیار ارزیابی این اقدام، تعداد گزارش‌های منتشرشده نیست؛ بلکه ثبات تعاریف، قابلیت ردیابی ارقام، کاهش خطاهای مقایسه و استفاده از نتایج در تصمیم‌های تجاری است.

۷-۳-۲. عارضه‌یابی کاهش سهم پیش از تخصیص حمایت عمومی

بر پایه محاسبات فصل ششم، سهم ایران در سنگ و سایر مصالح معدنی حدود ۳۰،۰۶ واحد درصد و در کاشی و پرسلان حدود ۱۲،۱۷ واحد درصد کاهش یافته است. بااین‌حال، ارزش واردات از ایران در هر دو گروه افزایش داشته است. بنابراین، داده‌ها وجود یک تغییر مهم را نشان می‌دهند، اما علت آن را مشخص نمی‌کنند.

پیشنهاد می‌شود پیش از تخصیص حمایت گسترده، یک بررسی محدود در ردیف‌های اصلی این دو گروه انجام شود. بررسی باید تغییر ترکیب محصولات، سابقه سفارش، شرایط تحویل و دلایل انتخاب تأمین‌کننده را از دید صادرکنندگان و خریداران عراقی دنبال کند. مشارکت تشکل‌های تخصصی و استفاده از نمونه‌ای متنوع از بنگاه‌ها می‌تواند به جلوگیری از تعمیم تجربه یک شرکت به کل صنعت کمک کند.

حمایت عمومی زمانی قابل توجیه‌تر خواهد بود که یک مانع مشترک و قابل اصلاح شناسایی شود. چنانچه مشکل عمدتاً به محصول، قیمت‌گذاری یا شبکه فروش یک بنگاه مربوط باشد، اقدام در سطح بنگاه مناسب‌تر است. اگر مسئله به رویه‌ای مشترک مربوط شود، پیگیری نهادی می‌تواند بررسی شود.

این رویکرد از تخصیص منابع بر مبنای حدس درباره علت کاهش سهم جلوگیری می‌کند. خروجی مورد انتظار نیز باید فهرستی محدود از مسائل مستند، راه‌حل‌های مشخص و مسئول پیگیری باشد.

۷-۳-۳. کاهش ابهام در الزامات محصول و رویه‌های ورود به بازار

بر اساس یافته‌های فصول پنجم و ششم، ساختار رقابت میان گروه‌های ساختمانی متفاوت است و حتی در یک گروه، محصولات می‌توانند از نظر کاربرد و مشخصات فنی تفاوت داشته باشند. ازاین‌رو، اطلاعات کلی درباره بازار عراق برای تصمیم‌گیری بنگاه کافی نیست.

پیشنهاد می‌شود مراجع مسئول توسعه تجارت و استاندارد، با همکاری تشکل‌های تخصصی، راهنمای محصولیِ قابل به‌روزرسانی درباره مدارک، آزمون‌ها و الزامات ورود تهیه کنند. اطلاعات این راهنما باید به تأیید مرجع ذی‌صلاح برسد و تاریخ اعتبار یا آخرین بررسی آن مشخص باشد. هرگونه مذاکره برای تسهیل پذیرش مدارک یا نتایج آزمون نیز باید بر مشکلات مستند بنگاه‌ها و امکان فنی و حقوقی آن استوار شود.

این پیشنهاد بر اثبات وجود مانع استانداردی خاص در داده‌های پژوهش متکی نیست؛ بلکه پاسخی به نیاز اطلاعاتی تصمیم‌گیری در سطح محصول است. چنانچه بررسی اولیه نشان دهد اطلاعات موجود کافی و روشن است، تمرکز باید بر دسترسی و استفاده بنگاه‌ها از همان منابع قرار گیرد.

برای ارزیابی، می‌توان تغییر در زمان رفع ابهام، دفعات برگشت مدارک یا موارد عدم انطباق را در یک نمونه محدود بررسی کرد. صرف انتشار راهنما، معیار کافی موفقیت نیست.

۷-۳-۴. اصلاح گلوگاه‌های تحویل بر پایه سنجش زمان و هزینه

بر اساس فصل ششم، ایران در مصالح پایه و فولاد حضور قابل توجهی دارد. در ارزیابی این محصولات، شرایط تحویل و هزینه رساندن کالا به خریدار اهمیت دارد؛ بااین‌حال، داده‌های تجارت نشان نمی‌دهند که کدام مسیر یا رویه، گلوگاه اصلی است.

پیشنهاد می‌شود پیش از توصیه به سرمایه‌گذاری زیرساختی جدید، زمان و هزینه تحویل در چند مسیر منتخب اندازه‌گیری شود. این بررسی می‌تواند از ثبت زمان ورود و خروج محموله، توقف، تخلیه و بارگیری و هزینه‌های قابل انتساب آغاز شود. انتخاب مسیرها نیز بهتر است بر اساس جریان واقعی تجارت و مشارکت بنگاه‌ها انجام گیرد.

در صورت تأیید گلوگاه مشترک، دستگاه‌های مسئول گمرکی، مرزی و حمل‌ونقل می‌توانند اصلاحات متناسب را بررسی کنند. اولویت با اقداماتی خواهد بود که هزینه اجرایی محدود و منفعت قابل سنجش دارند. سرمایه‌گذاری بزرگ‌تر زمانی قابل دفاع است که ظرفیت موردنیاز، تقاضای قابل اتکا و هزینه و منفعت آن روشن شده باشد.

معیار ارزیابی بهتر است علاوه بر متوسط زمان، پراکندگی زمان تحویل را نیز دربر گیرد؛ زیرا بی‌ثباتی در زمان رسیدن کالا می‌تواند برنامه‌ریزی خریدار و فروشنده را دشوار کند. نتیجه این سنجش نباید پیشاپیش مفروض گرفته شود.

۷-۳-۵. تفکیک حمایت از حفظ بازار و حمایت از ورود به محصولات جدید

بر پایه فصل ششم، بیش از ۷۱ درصد سبد منتخب وارداتی از ایران به کاشی و فولاد اختصاص دارد، درحالی‌که سهم ایران در لوازم بهداشتی و مصنوعات ساختمانی پلاستیکی و آلومینیومی محدود است. این تفاوت، استفاده از یک برنامه یکسان برای همه گروه‌ها را دشوار می‌کند.

پیشنهاد می‌شود خدمات توسعه بازار دو مسیر داشته باشد. در محصولات دارای حضور گسترده، تمرکز بر حفظ خریداران، شناسایی دلایل تغییر سفارش و رفع مسائل مشترک قرار گیرد. در محصولات کم‌سهم، حمایت احتمالی به آزمون محدود ورود، معرفی محصول مشخص و ارزیابی پذیرش خریدار اختصاص یابد.

هر برنامه حمایتی بهتر است دارای سقف هزینه، مشارکت مالی یا اجرایی بنگاه و معیار توقف باشد. انتخاب بنگاه‌ها نیز باید شفاف باشد تا حمایت به حفظ دائمی موقعیت چند شرکت محدود نشود. توسعه برنامه تنها در صورت مشاهده نتایج تجاری قابل اتکا توجیه دارد.

معیارهایی مانند قرارداد اجراشده، سفارش تکراری و استمرار رابطه تجاری، نسبت به تعداد نمایشگاه‌ها، جلسات یا تفاهم‌نامه‌ها تصویر مناسب‌تری از نتیجه ارائه می‌کنند. البته این نتایج نیز باید با هزینه برنامه و شرایط عمومی بازار سنجیده شوند.

۷-۳-۶. توجه به کیفیت معامله و وصول مطالبات در کنار افزایش فروش

آمار مورد استفاده، ارزش تجارت ثبت‌شده را نشان می‌دهد و اطلاعاتی درباره سودآوری، شرایط اعتباری یا وصول مطالبات ندارد. بنابراین، رشد ارزش واردات از ایران به‌تنهایی برای ارزیابی کیفیت تجاری این رشد کافی نیست.

پیشنهاد می‌شود در خدمات پشتیبان صادرات، اعتبارسنجی خریدار، تنظیم روشن شرایط پرداخت و بررسی امکان پوشش ریسک معامله مورد توجه قرار گیرد. مشارکت نهادهای ضمانت صادرات و مالی، در صورت امکان قانونی و عملیاتی، باید بر ارزیابی خریدار، سقف تعهد و تناسب هزینه پوشش با ریسک استوار باشد.

این پیشنهاد به معنای توصیه به اعتباردهی عمومی یا تضمین بدون قید معاملات نیست. هرگونه حمایت مالی باید از نظر هزینه احتمالی، تمرکز تعهدات و توان بازپرداخت بررسی شود. در مواردی که پوشش مناسب در دسترس نیست، شرایط معامله باید متناسب با ریسک تنظیم شود.

این توصیه ماهیت احتیاطی دارد و پژوهش حاضر اثبات نمی‌کند که مشکلات پرداخت علت کاهش سهم ایران بوده‌اند. معیار ارزیابی نیز باید وصول مطالبات، هزینه پوشش و خسارت تحقق‌یافته باشد، نه صرفاً افزایش فروش اعتباری.

۷-۳-۷. بازنگری اولویت‌ها با توجه به تحول تولید داخلی عراق

یافته‌های فصل سوم نشان می‌دهد که تولید داخلی عراق در بخشی از زنجیره مصالح ساختمانی باید در تحلیل فرصت صادراتی لحاظ شود. بنابراین، فرض ثابت‌ماندن نیاز وارداتی محصولات نهایی، مبنای مطمئنی برای تصمیم‌های بلندمدت نیست.

پیشنهاد می‌شود ارزیابی فرصت‌های محصولی با انتشار آمار جدید تولید و تجارت به‌روزرسانی شود. در این ارزیابی، محصول نهایی باید از نهاده میانی تفکیک شود؛ زیرا توسعه تولید داخلی ممکن است تقاضای وارداتی آن‌ها را در جهت‌های متفاوت تغییر دهد.

برای نمونه، تصمیم درباره توسعه صادرات سیمان و کلینکر باید با توجه به جایگاه متفاوت آن‌ها در زنجیره تولید انجام شود. بااین‌حال، از داده‌های موجود نمی‌توان افزایش تقاضای یک نهاده یا موفقیت همکاری تولیدی را قطعی دانست. ورود به چنین فعالیت‌هایی به بررسی مستقل بازار، شریک تجاری، قرارداد و بازده اقتصادی نیاز دارد.

نقش مناسب دستگاه‌های عمومی در این مرحله، تسهیل دسترسی به اطلاعات معتبر و کاهش ابهام‌های مشترک است. تصمیم سرمایه‌گذاری باید بر امکان‌سنجی مشخص و مسئولیت اقتصادی بنگاه استوار بماند.

۷-۴. چارچوب اجرا و ارزیابی توصیه‌ها

اجرای پیشنهادها بهتر است از اقدامات اطلاعاتی و بررسی مسائل مستند آغاز شود. در مرحله نخست، تعاریف و داده‌ها تطبیق داده شوند و چند مسئله محدود در محصولات اصلی مشخص شود. در مرحله بعد، برای مسائلی که قابلیت اصلاح دارند، اقدام آزمایشی با مسئول مشخص، هزینه معلوم و معیار ارزیابی تعریف شود. گسترش مداخله باید به مشاهده نتیجه و بررسی هزینه و منفعت آن وابسته باشد.

تعیین هدف عددی برای افزایش سهم ایران، پیش از مشخص‌شدن منابع، زمان و شرایط اجرا، پشتوانه کافی ندارد. در آغاز، می‌توان بر شاخص‌های اجرایی مانند کاهش زمان رفع ابهام، کاهش نوسان زمان تحویل و بهبود دسترسی به اطلاعات تمرکز کرد و سپس تغییر سفارش و سهم را نیز پی گرفت.

افزایش صادرات پس از اجرای یک اقدام نیز به‌تنهایی اثربخشی آن را اثبات نمی‌کند؛ زیرا شرایط تقاضا، قیمت‌ها و عملکرد رقبا هم‌زمان تغییر می‌کنند. در صورت امکان، ارزیابی باید وضعیت قبل و بعد و تجربه بنگاه‌ها یا محصولات مشابه را در نظر بگیرد. همچنین، نبود نتیجه یا نامتناسب‌بودن هزینه، باید به اصلاح یا توقف برنامه منجر شود.

جدول ۷-۱. پیوند یافته‌های پژوهش با اقدامات سیاستی پیشنهادی و معیارهای ارزیابی

یافته یا محدودیت پژوهش	اقدام پیشنهادی	متولی پیشنهادی	شرط اجرا و معیار ارزیابی
افزایش ارزش تجارت همراه با کاهش سهم کلی ایران	پایش هم‌زمان ارزش، سهم و ترکیب محصولات	سازمان توسعه تجارت، گمرک و اتاق‌ها	تعاریف ثابت؛ داده قابل ردیابی؛ انتشار متناسب با دسترسی آماری
کاهش سهم در کاشی و سنگ، بدون شناسایی علت در آمار	عارضه‌یابی محدود پیش از تخصیص حمایت	سازمان توسعه تجارت و تشکل‌های تخصصی	تأیید مانع مشترک؛ ارزیابی مسائل اصلاح‌شده و سفارش تکراری
تفاوت ساختار رقابت میان محصولات	راهنمای معتبر الزامات محصول و پیگیری ابهام‌ها	مراجع توسعه تجارت و استاندارد	تأیید اطلاعات؛ سنجش زمان رفع ابهام و برگشت مدارک
حضور گسترده ایران در مصالح پایه و فولاد	سنجش زمان و هزینه تحویل و اصلاح گلوگاه مستند	دستگاه‌های گمرکی، مرزی و حمل‌ونقل	احراز گلوگاه؛ سنجش زمان، نوسان زمان و هزینه محموله
تمرکز سبد ایران در کاشی و فولاد و حضور محدود در برخی گروه‌ها	تفکیک حفظ بازار از آزمون ورود به محصولات جدید	سازمان توسعه تجارت و تشکل‌ها	سقف هزینه، مشارکت بنگاه و معیار توقف؛ قرارداد اجراشده

یافته یا محدودیت پژوهش	اقدام پیشنهادی	متولی پیشنهادی	شرط اجرا و معیار ارزیابی
نبود اطلاعات سودآوری و وصول مطالبات در آمار تجارت	اعتبارسنجی و بررسی پوشش ریسک معامله	نهادهای ضمانت صادرات و مالی مجاز	امکان قانونی و عملیاتی؛ سقف تعهد؛ وصول مطالبات و هزینه پوشش
وجود تولید داخلی عراق و تفاوت نقش نهاده و محصول نهایی	بازنگری دوره‌ای اولویت‌های محصولی	سازمان توسعه تجارت و تشکل‌های صنعتی	استفاده از داده‌های قابل مقایسه و شواهد سفارش واقعی

منبع: تدوین پژوهشگر بر اساس یافته‌های فصول دوم تا ششم. پیشنهادها، تحلیل پژوهش‌اند و نباید به سازمان‌های منتشرکننده آمار منتسب شوند.

یادداشت: متولیان جدول پیشنهادی‌اند؛ تعیین مسئولیت اجرایی نهایی به حدود اختیارات، توافق دستگاه‌ها و منابع موجود وابسته است.

۵-۷ .نتیجه‌گیری نهایی

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ایران در بخش مهمی از واردات منتخب محصولات ساختمانی عراق حضور گسترده دارد، اما حفظ و توسعه این موقعیت به شناخت تفاوت‌های محصولی وابسته است. افزایش ارزش تجارت در سال ۲۰۲۵، همراه با کاهش سهم کلی ایران و تغییرات متفاوت میان گروه‌ها، نشان می‌دهد که موفقیت صادراتی را نمی‌توان تنها با یک شاخص سنجید.

در کاشی و فولاد، وزن بالای تجارت موجود، حفظ مشتریان و بررسی دقیق رقابت را مهم می‌کند. در سنگ و سایر مصالح معدنی، کاهش سهم، اولویت عارضه‌یابی را افزایش می‌دهد. در مصالح پایه، تحول تولید داخلی عراق باید در کنار واردات بررسی شود. در شیشه و گروه‌های کم‌سهم نیز توسعه فعالیت به تأیید استمرار تقاضا و امکان عرضه اقتصادی نیاز دارد.

بر این مبنا، جهت‌گیری قابل دفاع برای سیاست عمومی، بهبود اطلاعات، رفع موانع مشترک و مستند و فراهم‌کردن امکان ارزیابی اقدامات است. حمایت مالی یا توسعه زیرساخت، در صورت طرح، باید مرحله‌ای، محدود و مشروط به شواهد باشد. چنین رویکردی امکان استفاده از فرصت‌های موجود را حفظ می‌کند و در عین حال، از تبدیل تغییرات کوتاه‌مدت آماری به تعهدات پرهزینه و بلندمدت جلوگیری می‌کند.

هدف نهایی، افزایش پایدار و اقتصادی حضور بنگاه‌های ایرانی است؛ حضوری که در سفارش‌های تکرارشونده، تحویل قابل اتکا و وصول مطالبات نمود پیدا کند. رشد ارزش و سهم تجارت، در کنار این معیارها، می‌تواند مبنای ارزیابی واقع‌بینانه‌تری از نتیجه سیاست‌ها قرار گیرد.

۸. منابع:

۱. جمهورية العراق، وزارة التخطيط، هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات البناء والتشييد) .۲۰۲۶.(*إحصاء إجازات البناء والترميم الممنوحة للقطاع الخاص لسنة 2025.* بغداد: وزارة التخطيط .صفحه رسمی گزارش

۲. جمهورية العراق، وزارة التخطيط، هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات البناء والتشييد) .۲۰۲۶.(*إحصاء تقديرات أبنية القطاع الخاص لسنة 2025.* بغداد: وزارة التخطيط .صفحه رسمی گزارش

۳. جمهورية العراق، وزارة التخطيط، هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات البناء والتشييد) .۲۰۲۶.(*إحصاء الأبنية والإنشاءات في القطاع العام لسنة 2025.* بغداد: وزارة التخطيط .صفحه رسمی گزارش

۴. جمهورية العراق، وزارة التخطيط، هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات البناء والتشييد) .۲۰۲۶.(*معدل أسعار المواد الإنشائية حسب المنشأ وتوفرها في الأسواق المحلية لشهر تشرين الأول 2026.* بغداد: وزارة التخطيط .صفحه رسمی گزارش‌های قیمت مصالح

۵ . جمهورية العراق، وزارة التخطيط، هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية الإحصاء الصناعي .)۲۰۲۶.(*إحصاء المنشآت الصناعية الكبيرة (التراكمي) لسنة 2025.* بغداد: وزارة التخطيط .متن گزارش

۶. جمهورية العراق، وزارة التخطيط، هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات التجارة. (بی‌تا). *تقرير الاستيرادات 2024.* بغداد: وزارة التخطيط .متن گزارش

۷ . جمهورية العراق، وزارة التخطيط، هيأة الإحصاء ونظم المعلومات الجغرافية، مديرية إحصاءات التجارة. (۲۰۲۶، اوت). *تقرير الاستيرادات 2025.* بغداد: وزارة التخطيط .متن گزارش

۸. گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۳ و ده ماهه اول ۱۴۰۴.

منابع انگلیسی

۹. U.S. Geological Survey. (2025, April 15). *The mineral industry of Iraq, 2023 tables-only release* [Data tables]. In *Minerals Yearbook 2023, Volume III: Area Reports—International*. U.S. Department of the Interior.